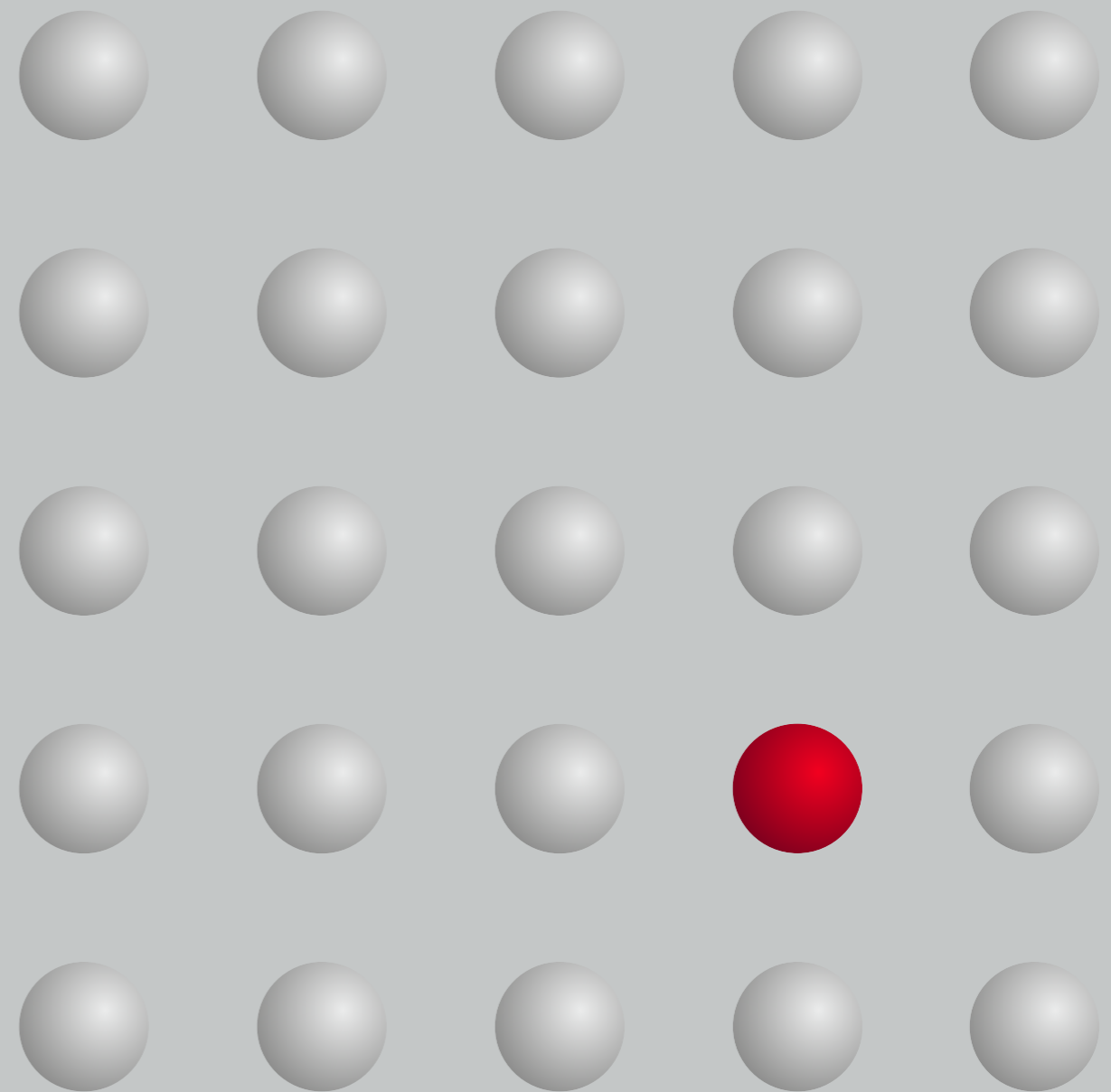


2020

Szilárd Fecsó

Képzőművészeti technikák a vizuális nevelésben

Výtvarné techniky vo vizuálnej edukácii



ISBN 978-80-565-1454-2

mpc METODICKO
PEDAGOGICKÉ
CENTRUM

Képzőművészeti technikák a vizuális nevelésben
Výtvarné techniky vo vizuálnej edukácii

Fecsó Szilárd

Bratislava

2020

Názov: **Képzőművészeti technikák a vizuális nevelésben – Výtvarné techniky vo vizuálnej edukácii**

Autor: Mgr. **Fecsó Szilárd**

Recenzenti: Dr. habil. Ing. István Szőköl, PhD, Mgr.art. Zsolt Lukács

Jazyková korektúra: Mgr. Yvett Fecsó Kassai

Odborný konzultant: Mgr.art. Noémi Rác

Vydavateľ: Metodicko-pedagogické centrum

Vydanie: 1.

Rok vydania: 2020

Počet strán: 67

ISBN 978-80-565-1454-2

EAN 9788056514542

Tartalom

Bevezető	5
1. Vizuális nevelés napjainkban	7
2. A képzőművészeti technikák helye a vizuális nevelésben	11
3. A képzőművészeti technikák, eljárások, alkotói módszerek osztályozásának lehetőségei ..	15
3.1 A vizuális nevelésben betöltött szerepük alapján	15
3.2 Az alkalmazott technikák jellege, az alkalmazás módja, az alkalmazási terület és a vizuális nevelés célja alapján	16
3.3 Az ábrázolás módja alapján	18
3.4 A konkrét fejlesztési terület vagy a fejleszteni kívánt készség alapján	19
3.5 Az alkalmazott médium alapján.....	20
4. Képzőművészeti technikák és alkotói módszerek a vizuális nevelés gyakorlatában	24
4.1 Hagyományos képzőművészeti technikák vagy klasszikus média.....	24
4.1.1 Rajztechnikák vagy egyedi grafika	25
4.1.2 Festészet.....	27
4.1.3 Sokszorosított grafika	31
4.1.4 Szobrászati eljárások.....	36
4.2 Vegyes technikák vagy mixed média	37
4.3 Modern média.....	40
4.5 Újmédia	46
4.6 Intermédia	47
4.6.1 Statikus intermédia.....	47
4.6.2 Akción alapuló intermédia	51
4.7 Multimédia.....	52
5. Kézműves technikák	54
5.1 Kerámiaművesség, fazekasság	55
5.2 Szövés.....	57
5.3 Tűzzománc.....	58
5.4 Nemezelés.....	58
5.5 Drótművesség	59

5.6 Papíróntés	59
5.7 Egyéb kézműves technikák	60
Szómagyarázat	62
Szakirodalmi jegyzék	65

Bevezető

A körülöttünk lévő világ megismerésének, befogadásának elengedhetetlen eszköze a képi gondolkodás. A tárgyak, képek, a bennünket érő napi vizuális ingerek befolyásolják gondolkodásunkat, azt, hogy mit veszünk észre, mit tartunk fontosnak vagy azt, hogy miben hiszünk. Ezért már óvodás kortól kezdve fejlesztenünk kell azt a fajta képességet, amelynek segítségével az ember tájékozódni tud az őt körülvevő vizuális ingerek és információk halmazában. Az, aki nem képes eligazodni a vizuális impulzusok között, nem képes jeleket megfigyelni és értelmezni (szakemberek ezt az állapotot vizuális analfabetizmusnak nevezik), könnyen becsaphatóvá válik. A vizuális írástudás tehát ebből a szempontból alapkészségnek számít, és egy szinten van a tudásalapú képességekkel, mint az írás, olvasás, számolás vagy a logikus gondolkodás. A mindennapi kommunikációban a verbális és vizuális kommunikáció nehezen elkülöníthető egységek, ugyanakkor mindkettő egymástól jól megkülönböztethető szabályrendszerrel rendelkezik. A vizualitás (látás) nyelve, egy olyan „kommunikációs eszköz”, amely struktúrák mentén szerveződik, tárgyi formában adja tovább a tapasztalatokat, viszont nyitottabb (ennél fogva univerzálisabb), mivel nem rendelkezik olyan kötött szabályokkal (nyelvtani szabályok, szókincs stb.), mint például a nyelv –, ahogy ezt Kepes György is megállapítja a *Látás nyelve* című művében (1979). Fontos, hogy a tanulók megismerkedjenek a vizuális nyelv alkotóelemeivel, megértsék, hogyan működnek, képesek legyenek befogadni, és használni a vizuális nyelvi eszközöket gondolataik kifejezésére. Ezeket a képességeket nevezzük együttesen vizuális írástudásnak. Ezen képességek fejlesztésére különféle eljárások, módszerek léteznek, amelyek a vizuális nevelés elengedhetetlen részét képezik.

Ebből a szempontból egyik legfontosabb eszközrendszernek tartjuk a képzőművészeti technikákat, alkotói módszereket, ugyanis ezek segítségével kerülnek „mozgásba” a vizuális nyelv alkotóelemei. Segítségükkel biztosítható és élményszerűvé tehető a befogadás, a vizuális struktúrák, szabályok megismerése, a kreatív ötletek megvalósítása, és maga az alkotás. Nagyon sok képzőművészeti eljárást ismerünk, amelyeknek megvan a helye a művészeti oktatásban, ugyanakkor jellemző rájuk a változás is. Vannak technikák, amelyek feledésbe merülnek (mivel az alkotók nem, vagy csak ritkán használják őket), illetve új technikák látnak napvilágot (főleg az elektronikus, digitális, multimediális eljárásokra jellemző az innováció). Változik a kategóriák elnevezése is, ezért a művészeti eljárások kategóriába való besorolása nem egyszerű. Egyrészt nincs egységes felosztás, és hiányzik

egyres területek pontos meghatározása, definíciója. A szakemberek körében az is kérdés, hogy egyáltalán szükség van-e kategorizálásra. A vizuális oktatás szempontjából viszont mindenképpen fontos, hogy a művészeti tantárgyakat oktató pedagógus rendelkezzen a technikák, alkotói módszerek alkalmazását érintő ismeretekkel. Ehhez szükség van egy rendszerre, amely összesíti, szerkezetbe foglalja a művészeti technikákat. Jelen publikáció keretén belül megkíséreltük egy olyan rendszer létrehozását, ahol a különböző képzőművészeti technikákat és alkotói eljárásokat különböző jellegzetességek alapján csoportosítottuk. Figyelembe vettünk különböző hazai és külföldi szakirodalmat, a vizuális nevelés terén mért és publikált kutatási eredményeket, illetve a művészi és művészeti pedagógiai gyakorlatot. A publikáció érinti a vizuális nevelés aktuális kérdéseit, a képzőművészeti technikák helyét a vizuális nevelésen belül, valamint foglalkozik a képzőművészeti technikák, alkotói módszerek osztályozásának lehetőségeivel. Tartalmazza 96 művészeti technika, alkotói módszer, eljárás rövid leírását, valamint a művészeti oktatásban alkalmazható kézműves technikák összefoglalását. A kategorizálásnak és a leírásoknak elsősorban információs jellege van. A technikák összegyűjtésénél és leírásánál a művészeti oktatásban való alkalmazásuknak a lehetőségét tartottuk szem előtt.

A publikációnak elsősorban az a célja, hogy segítséget nyújtson a vizuális nevelés területén tevékenykedő pedagógusoknak eligazodni a művészeti oktatásban és kortárs művészetben uralkodó trendek, valamint a képzőművészeti technikák, alkotói módszerek világában. A felsorolt képzőművészeti technikák képezhetik egy portfólió alapját is, amelyet a pedagógusok felhasználhatnak a művészeti órák vagy szabadidős tevékenységek tervezésénél, tantervek kidolgozásánál. Fontos kiemelni még a publikáció szakmai jellegén túlmenő ismeretterjesztő jellegét is. Reméljük, segít mindazoknak új információkhoz hozzájutni a képzőművészeti technikákkal és az alkotási folyamatokkal kapcsolatban, akik érdeklődnek a téma iránt. Ezt a kiadványt jó szívvvel ajánljuk oktatási szakembereknek, pedagógusoknak, művészeknek, szülőknek és gyerekeknek, valamint minden alkotni vágyó, kreatív embernek.

1. Vizuális nevelés napjainkban

A XX. és XXI. század társadalmára a felgyorsult technikai, digitális fejlődés jellemző, amely új kihívásokat támaszt a társadalommal és az egyénnel szemben is. Pszichológiával, látással és vizuális kommunikációval foglalkozó szakirodalmak megegyeznek abban, hogy ismereteink háromnegyed részét vizuális úton szerezzük. Tekintettel az átlagembert érintő vizuális impulzusokra, amelyek az utóbbi években hatalmas méreteket öltöttek, ez a százalék valószínűleg nagyobb. Az emberek által a mindennapokban használt digitális eszközök jellemzően vizuális platformon működnek, tehát a tudás, az információ-áramlás, az információk, adatok megjelenítése mára elképzelhetetlenné vált vizuális elem nélkül, sőt a „teljesség igényéből” fakadóan kiegészülnek más mediális töltettel (hang, kép, mozgás, interaktivitás stb.). Ebből adódóan kultúránk jellege jellemzően multimediális. Az információk, az adatok, a tudás különböző médiumokon keresztül áramlik. Mivel gyakran használunk vizuális tartalmakat, jeleket a kommunikáció során, így minden jel, képi egység információ-hordozó is egyben. Ezért is fontos eligazodnunk a szimbólumok, jelek, jelképek, piktogramok, vizualizált adatok világában, meg kell tanulnunk dekódolni, értelmezni a vizuális jeleket, impulzusokat, illetve tudni létrehozni és alkalmazni őket a vizuális kommunikáció során. A XXI. század emberének olyan műveltségre kell szert tennie, amelyet szakemberek multimodális műveltségnek neveznek. Hobbs az írástudás és műveltség fogalmát kibővítette a médiaműveltség, a kritikai írástudás, az információs műveltség, a technológiai írástudás és vizuális írástudás fogalmával (Hobbs, 2006). Ezeknek a műveltségterületeknek az összességét értik multimodális műveltség alatt, melynek indokolt részét képezi a vizuális műveltség is. Ezért a vizuális nevelés fontossága napjainkban vitathatatlan. Az európai nemzeti alaptantervek vagy állami művelődési programok nagyjából megegyeznek a vizuális nevelés céljait illetően, amelyek elsősorban a vizuális tantárgyak céljaiban és követelményrendszerében öltenek testet. A vizuális nevelés célja a tanulók látáskultúrájának fejlesztése, a vizuális megismerő-, befogadó- és alkotóképeség, valamint a kreativitás fejlesztése, a közlés és kifejezés képi formáinak megismerése, a vizuális művészetek képi kifejező-eszközeinek megismerése és alkalmazása, és azok segítségével saját gondolatok kifejezése. A megfigyelőképesség és kritikus gondolkodás fejlesztése, valamint a tanulók kreatív tevékenységein, autentikus tapasztalatain és élményein keresztül a teljes személyiség fejlesztése. Tehát a vizuális nevelés olyan képességek és készségek fejlesztésére irányul, amely segít tájékozódni a vizuális információk világában. Ennek ellenére a vizuális nevelés az oktatásban szerény területet képvisel, és pusztán a kötelező óraszám

megszabott képzőművészeti órákra, művészeti tantárgyakra korlátozódik. Kritikusan kell szemlélnünk a vizuális vagy művészeti tantárgyak tartalmát, követelményrendszerét, valamint a pedagógiai gyakorlatot is, mivel azok csak részben felelnek meg a vizuális nevelés XXI. századi kihívásainak.

A vizuális neveléshez tartozó tantárgyak feladata a fent említett célokon keresztül a képesség és készségfejlesztés, ugyanúgy, mint a többi műveltségi terület vagy tantárgy esetében. A jelenlegi pedagógiai gyakorlat a fejlesztendő képességeket az előírt tudás alapján csoportosítja. Ezeknek a képességeknek az állapotát különböző nemzetközi méréseken keresztül rendszeresen vizsgálják (PISA, PIRLS). A tudásalapú alapképességekhez tartozik az írás, olvasás, számolás és általános gondolkodási képességek. Ez a képességcsoport egy új típusú fogalommal egészült ki az utóbbi években, amely a vizuális kommunikációval, gondolkodással, a vizuális jelek értelmezésével van összefüggésben. Ez a képesség a **vizuális írástudás**, amely a képek megértésén, olvasásán vagy értelmezésén alapszik. A vizuális írástudás *„képesség arra, hogy képekben gondolkodjunk és képekből tanuljunk, azaz: vizuálisan gondolkodjunk”* (Hortin, In: Kárpáti, Simon 2018). Jennifer M. Brill, Dohun Kim és Robert Maribe Branch (2007) még pontosabban meghatározták a vizuális írástudás fogalmát: *„... olyan tanult képességelemek csoportja, amely lehetővé teszi, hogy képi üzeneteket olvassunk és hozzunk létre. A vizuálisan művelt személy képes: környezetétől megkülönböztetni és jelentéssel felruházni a látható dolgokat, statikus és dinamikus látványokat és tárgyakat létrehozni egy meghatározott alkotói technikával és műfajban, megérteni és értékelni mások képi közléseit, elképzelni, gondolatban létrehozni látványokat és látható dolgokat”* (Brill et al. 2001). Šupšáková szerint a vizuális írástudás a kritikai gondolkodás egyik képessége: *„Meg kell tanulnunk kritikusan és kreatívan gondolkodva közölni a mondanivalót, és új jelentéstartalmakat létrehozni... Egyszerűen kifejezve, el kell sajátítanunk a vizuális olvasás képességét¹, hogy jobban megértsük a lényegét”* (2015, 72. oldal). A vizuális írástudás, mint képességterület fejlesztése tehát a vizuális nevelés egyik fő feladata, de természetesen nem korlátozódhat csak és kizárólag ennek a területnek a fejlesztése egyetlen tantárgyra. Hasonlóképpen, ahogy a szövegértés, a logikus gondolkodás, matematikai képességek, nyelvi és kommunikációs képességek fejlesztése akkor válik hatékonyá, ha több tantárgyon átívelve, koncepciószerűen foglalkozunk az adott területtel és annak tudatos fejlesztésével. Tehát a vizuális írástudás fejlesztése akkor válik még

¹ Vizuális olvasás képessége a szlovák nyelvű szöveg szó szerinti fordítása. Tartalmilag az írástudás fogalmával azonos, illetve azon belül egy speciális vizuális készségnek felel meg (a szerző megjegyzése).

hatékonyabbá, amikor ez célként vagy koncepcióként az oktatás teljes területén megjelenik. A fent említett képességek² nem pusztán a vizuális művészetekre és műalkotás létrehozására vonatkoznak, hanem általában minden vizuális alkotásra, legyen az grafikon, prezentáció, reklámfilm, weboldal felülete, táblázat stb., de érinti az emberi cselekvés mindennapi területeit is. Ezekre a képességekre szükség van, amikor az ember megtervezi saját életterét, amikor az öltözködéssel, megjelenéssel valamilyen hatást akar elérni, amikor a közösségi médián keresztül vizuális tartalmak segítségével információkat akar megosztani másokkal, vagy csak egyszerűen bevásárlást tervez, és döntenie kell termékek között. Tehát a vizuális műveltség a XXI. századi ember személyiségének egyik fontos attitűdje, a vizuális írástudás pedig olyan képesség, amely egyenrangú a tudásalapú képességekkel.

Tagadhatatlan tény viszont, hogy a vizuális műveltség kialakítása és ezen belül a vizuális írástudás fejlesztése leghatékonyabban a vizuális nevelésen keresztül érhető el. Ezért 2010-ben kilenc európai ország hatvan szakértője megalakította az Európai Vizuális Műveltség Hálózatot (European Network for Visual Literacy, ENViL), melynek elsődleges feladata, tudományos kutatásokra és felmérésekre alapozva egy Közös Európai Vizuális Műveltség Referenciakeret létrehozása. A referenciakereten belül megalkottak egy közös kompetenciamodellt, ahol egy olyan képességrendszert határoztak meg, amely alapul szolgálhat tantervek, óravázlatok, iskolai feladatok és értékelő eszközök fejlesztéséhez, kidolgozásához (Wagner, 2018). A létrehozott kompetenciamodell új lehetőséget biztosít a vizuális oktatáson belül. Egyrészt lehetővé teszi a vizuális nevelés hatékonyságának a növelését, másrészt egységesíti (de nem globalizálja) az európai vizuális oktatást, és segítségével kidolgozhatóvá válik egy olyan közös célrendszer, amely megpróbál hatékonyan reagálni az említett kihívásokra. A vizuális képességrendszer kidolgozását kutatások és képességvizsgálatok előzték meg, amelyeket több európai országon belül végeztek el, és a 6 – 12 éves korosztályt érintette. Az utóbbi három képességterületet fedett le (térsejmlélet, vizuális kommunikáció, szín), és a kutatási eredmények tükrében a vizuális képességrendszert négy dimenzióban határozták meg: vizuális megismerés (észlelés, emlékezés, értelmezés), problémamegoldó képesség, vizuális alkotó, kifejező-képesség és vizuális kommunikációs képesség. Ez a képességrendszer (vizuális kompetencia) alapul vehető a fejlesztésben, a művészeti oktatásban, illetve a képességek mérésénél (diagnosztika). Beépíthető a vizuális

² „...környezetétől megkülönböztetni és jelentéssel felruházni a látható dolgokat, statikus és dinamikus látványokat és tárgyakat létrehozni egy meghatározott alkotói technikával és műfajban, megérteni és értékelní mások képi közléseit, elképzelni, gondolatban létrehozni látványokat és látható dolgokat” (Brill et al. 2001). Kárpáti Andrea fordítása.

nevelés tantárgyainak célrendszerébe és követelményrendszerébe, és figyelembe vehető a konkrét képzőművészeti tevékenységek megtervezésénél.

A négy vizuális alapképesség (megismerés, problémamegoldó képesség, alkotás, vizuális kommunikáció), mint fejlesztési terület, az Állami Művelődési Program képzőművészeti nevelés tantárgy célrendszerében is jelen van. A probléma leggyakrabban a fejlesztési területek közötti eltérésekben, illetve a fejlesztés arányaiban (aránytalanságban) keresendő. A pedagógiai gyakorlat sok esetben kiemeli egyes területeket a másik, vagy a többi kárára. Például a vizuális kommunikáció és problémamegoldó képesség háttérbe szorul a megismeréssel és alkotással szemben. Az alkotás gyakran egyoldalú: tárgykészítésre összpontosít, nem pedig problémamegoldásra, vagy a saját ötletek megvalósítására. Sok esetben találkozunk olyan képzőművészeti órákkal, ahol a prioritás a rajzversenyekre való felkészítés vagy a „szuvenír” gyártás volt. Amennyiben ez a cél, a pedagógus nem engedheti meg sem magának, sem pedig a tanulóinak a hibát, ezért a technikákkal, képzőművészeti anyagokkal és eljárásokkal való kísérletezés ezekben az esetekben az oktatásban nem is kap teret. Éppen ezért a siker érdekében jól bevált sémák alapján folyik az alkotás. Ez a probléma globális, ugyanez figyelhető meg bizonyos alkotóművészek esetében is. Ha valaki csak arra összpontosít az alkotásnál, hogy olyan művet hozzon létre, ami a közönségnek tetszik, vagy eladható, ebben az esetben sérülhet a mű esztétikai minősége és üzenete. A vizuális nevelésnél ezekben az esetekben nem pusztán az esztétikai minőség kerül veszélybe, hanem maga a vizuális alapképesség. Berögződnek és rutinná válnak olyan tevékenységek, amelyek hosszú távon megakadályozzák a vizuális alapképességek és a kreativitás együttes fejlődését. Éppen ezért pedagógiai szempontból a vizuális nevelésben az alkotás folyamatának van a legfontosabb szerepe, s nem a folyamat tárgyi végeredményének. A megoldás egyrészt a vizuális nevelés konkrét céljainak a meghatározása, illetve a tevékenységek, eszközök, technikák, munka- és egyéb formák tudatos megválasztása egy határozott koncepció mentén. Olyan tevékenységeket kell beterveznünk, ahol nem elszigetelten kívánunk egy adott képességterületet fejleszteni, hanem egyszerre fejlesztjük a vizuális kommunikációt, vizuális megismerést, alkotó és problémamegoldó képességet.

2. A képzőművészeti technikák helye a vizuális nevelésben

A vizuális írástudás fejlesztése a vizuális nevelés, ezen belül a képzőművészeti nevelés feladata. A vizuális neveléshez köthető művészeti tantárgyak tantervei két dimenzió, a befogadás és az alkotás köré épülnek. A képzőművészeti nevelés tantárgy célja a tanulók képzelőerejének, fantáziájának, megfigyelőképességének fejlesztése. Fontos, hogy ismereteket szerezzenek különböző művészeti ágakkal, a vizuális művészetek egy-egy tipikus alkotásával, az egyetemes és kortárs művészet legismertebb képviselőivel kapcsolatban, és az aktív tevékenységeken keresztül megszerzett élményeiket képesek legyenek vizuális úton is kifejezni. Legyen kialakult véleményük a különböző művészeti alkotásokról, és tudják, akár kritikusan is szemlélni azokat a vizuális hatásokat, amelyek mindennap érik az embert. A tantárgy kiemelt feladata, hogy a tanulók a képzőművészeti tevékenységeken keresztül megismerkedjenek a vizuális művészeti műfajok kifejezőrendszerével, vizuális alkotói folyamat formai és technikai eszközrendszerének alkalmazásával képesek legyenek saját gondolataik kifejezésére, s jártasságra tegyenek szert a különböző képzőművészeti és technikai eszközök és anyagok alkalmazásában³. Magában foglalja az alkotói folyamat fázisait az ötlettől kezdve (mit akarnak a tanulók kifejezni, megalkotni), a kifejezés módján keresztül (hogyan, milyen módon akarják kifejezni, milyen technikát alkalmazva) egészen az alkotásig (az ötlet megvalósítása alkotói módszerek, különböző anyagok és képzőművészeti technikák felhasználásával) (Pondelíková, 2015). A saját alkotói tevékenységükön keresztül a tanulók jobban megértik a különböző vizuális jeleket, szimbólumokat, elsajátítják a vizuális művészetek kifejezőrendszerét, és hatékony ismeretekre és jártasságra tesznek szert, melyeket fel tudnak használni a vizuális kommunikáció során. Ezeket tekinthetjük a vizuális nevelés legfőbb céljainak, melyek konkrétan a vizuális képességek, a vizuális írástudás fejlesztésére irányulnak. Vizuális kompetencia alatt azoknak a vizuális képességeknek az összességét értjük, amelyek az egyénnél kialakultak, s használatban vannak a kommunikáció során. Vizuálisan kompetensnek nevezzük azokat az egyéneket, akik ezeket a képességeket megfelelő módon tudják használni a mindennapi életben.

A vizuális nevelés céljait a tanítás-tanulás folyamatán keresztül az oktatási stratégiák segítségével tudjuk teljesíteni. Az oktatási stratégia magában foglalja módszerek, eszközök, szervezési módok és formák komplex rendszerét (Turek, 2008). A művészeti oktatásban

³ A képzőművészeti nevelés tantárgy általános iskola alsó- és felső tagozatra vonatkozó célrendszere összesítve, az Állami Művelődési Program alapján (a szerző fordítása).

ugyanazokat az alapelveket érvényesítjük, mint a többi tantárgy oktatásával kapcsolatban, és a cél teljesítésének érdekében bármilyen módszertani eljárást, eszközt fel lehet használni a tanítás-tanulás folyamán. Amiben mégis eltér a vizuális tantárgyak oktatása a többi tantárgyétól, az a vizuális nyelv sajátosságaiból adódik, amely a vizuális nevelés keretein belül a képi kommunikáció egyik legfontosabb eszköze. A vizualitás nyelve szintén szabályok és struktúrák mentén működik, mégis sajátosan különbözik a verbális nyelvtől. „*A vizuális nyelv olyan sajátosságok összessége, amelyre hatással vannak a művészeti alkotásokon keresztül a társadalmi – kulturális tudathoz kötődő szabályok rendszere. A vizuális nyelv, a vizuális művészetek állapotát tükrözi, egy konkrét történelmi helyzeten keresztül*” (Gero, In: Šupšáková 2004, 68. oldal).

A vizuális művészetekben a közlés (kommunikáció) síkban és térben jelenik meg. A vizuális közlőnyelv alapelemei vagy építőelemei: a **pont, vonal** (rajz, grafika), **falt** (festészet), **plasztikus forma** (szobrászat). A vizuális közlőnyelv kifejezőeszközei (vagy: a vizuális kifejezés alapelemei)⁴: **forma vagy alak, fény, szín, anyag**. (Pondelíková, 2015) „*Ezek a kifejezőeszközök (elemek) képesek változtatni tulajdonságaikat és kapcsolatot létesíteni a közlőnyelv alapelemeivel. Például a vonalnak van formája vagy alakja, a faltnak színe, a plasztikus formának pedig anyaga*” (Pondelíková, 2015, 26. oldal). Ezekből az alapelemekből épül fel a vizuális nyelv, melyeknek minőségi változtatásával (fény- és szíkontrasztok, textúra, fraktúra, dinamika, harmónia és diszharmónia, sík- és térbeli ábrázolás módjai stb.), és azoknak síkban vagy térben való megjelenítésével hozható létre a művészeti alkotás. Anton Macko (1976) szerint a képzőművészeti technika a művészi reflexió speciális eszköze, amely kifejezi az érzékszervi és intellektuális ismereteket, valamint az alkotó valósággal kapcsolatos esztétikai viszonyát. A képzőművészeti technika közvetlenül kapcsolódik a vizuális közlőnyelv, valamint a vizuális kifejezés alapelemeihez, amelyek felhasználásával, és minőségi változtatásával a művészeti alkotás létrejön.

Képzőművészeti technikák alatt a vizuális megjelenítés különféle eljárásait, módszereit értjük. Olyan technológiai eljárások együttese, ahol különböző eszközöket és anyagokat ötvöznek az alkotói folyamat alatt (Roeselová, 2003). Másrészt a képzőművészeti képalkotás olyan módszere, amelynek segítségével az egyén kifejezheti érzelmi, gondolati és esztétikai viszonyát az őt körülvevő világgal kapcsolatban, vizualizálhatja gondolatait. A képzőművészeti technikák a vizuális nevelésben speciális helyet foglalnak el, ugyanis

⁴ Pondelíková – fordítás szlovák nyelvből (a szerző fordítása)

egyenértékűek az oktatási módszerekkel. A vizuális nevelés tevékenységei a téma, a képzőművészeti probléma és a képzőművészeti technika hármására épülnek. Leegyszerűsítve: a pedagógus kijelöli a témát, amely magában foglalja a megoldandó képzőművészeti problémát (vizuális nyelv alapelemeinek a használata), majd megfelelő módszert (képzőművészeti technika) választanak a kitűzött cél elérése érdekében. A képzőművészeti technikák segítségével a tanulók megismerkednek az ábrázolás szabályrendszerével, törvényszerűségeivel, elsajátítják a vizuális nyelv kifejezőeszközeit, és elsajátítják azok használatát a kompozíció felépítésében. A képzőművészetnek (vagy műalkotásnak) nagyon sokféle módozata, technikája van. Vannak sokak által ismert, egyetemes művészeti technikák, és teljesen egyedi eljárások. A vizuális tantárgyakat oktató pedagógus számára ajánlott egy portfólió kialakítása, amely tartalmazza azokat a képzőművészeti technikákat, amelyeket fel tud használni, és meg tud valósítani az oktatásban. A képzőművészeti technikák kiválasztásánál többféle szempontot vehetünk figyelembe. Ezek a következők lehetnek: téma, kitűzött cél, képzőművészeti probléma, a korcsoport sajátosságai és képességei (pszichomotoros képességek, kreativitás, jártasság, tehetség stb.), előző tudás, a célcsoport érdeklődési irányultsága vagy motiváltsága, tanterem (vagy műterem) technikai felszereltsége, rendelkezésre álló eszközök és nyersanyagok, rendelkezésre álló idő, stb. Másik fontos szempont, hogy a képzőművészeti technikák alkalmazásánál egyensúlyra törekedjünk, tehát kerüljük a végleteket. Az egyik véglet lehet, amikor kevés képzőművészeti technikát alkalmazunk (kb. 2 és 4 között), és az alkalmazott technikák főleg a síkábrázoláshoz köthetők (rajz, festészet, grafika). A másik véglet az ún. „vau – effektus” elérése a tanítás-tanulás folyamán, amikor igyekszünk szinte minden alkalommal új képzőművészeti technikával megismertetni, „elképráztatni” a tanulókat. Míg az első esetben a vizuális képességfejlesztés egysíkú, addig a másik végletnél a képzőművészeti technikák gyors váltásából adódóan nincs elég idő arra, hogy bizonyos képességek rögzüljenek és automatikussá váljanak. Ajánlott a két véglet között megtartani az egyensúlyt, és úgy megválogatni a különböző képzőművészeti technikákat, hogy azok céltudatos és koncepciószerű alkalmazásával el tudjuk érni a kívánt célt.

A művészeti tantárgyak oktatásánál nemcsak képzőművészeti technikákat alkalmazhatunk, hanem a tantárgy tartalmi és követelményrendszeréből adódóan, kézműves technikákat is. A gyakorlatban sokszor nem tesznek különbséget a két megnevezés között, így gyakran előfordul, hogy a gyöngyfűzést, nemezelést, agyagozást stb. képzőművészeti technikáknak minősítik. A két technikai csoport között fontos tartalmi és esztétikai eltérések

is vannak. Míg a képzőművészeti technikák egy konkrét képzőművészeti probléma megoldására irányulnak (a folyamat produktuma az alkotás vagy „műtárgy”⁵), addig a kézműves technikáknak a népi jellegű tárgykészítésben van szerepük (a folyamat produktuma a használati tárgy vagy dísz tárgy). Az utóbbi időben a művészeti oktatás „vérkeringésébe” bekerültek olyan technikák is, amelyeket kreatív technikaként reklámoznak, viszont sem a vizuális képességek, sem pedig a kreativitás fejlesztésében nincs semmiféle szerepük. Tipikus példaként lehetne említeni az ún. „szalvéta” technikát, aminek a lényege készen kapható képi egység (szalvéta) ragasztóval történő rögzítése síkfelületre. Az ilyen és hasonló technikák hosszútávon való alkalmazása kifejezetten káros a művészeti oktatásban, mivel nem szolgálja sem a problémamegoldó képesség, sem pedig a divergens gondolkodás, sem pedig az esztétikai érzék fejlesztését. Ezért mindenképpen körültekintően kell eljárunk a különböző képzőművészeti technikák kiválasztása és a pedagógiai gyakorlatban való alkalmazása során.

⁵ A műtárgy megjelölést a kortárs vagy posztmodern művészetelmélet és „műfajelmélet” (land art, installáció, videó stb.) elutasítja, sok esetben pedig az alkotói folyamat végén nincs kézzel fogható produktum (performance, happening, event).

3. A képzőművészeti technikák, eljárások, alkotói módszerek osztályozásának lehetőségei

Nagyon nehéz egyértelműen behatárolni és osztályozni a különböző képzőművészeti technikákat, mivel azoknak az oktatásban, fejlesztésben és művészi munkában betöltött szerepük sokféle lehet, ezért a csoportosításnál különböző szempontok vehetők figyelembe. A másik ok, ami nehezíti vagy lehetetlenné teszi tipológiai szempontból a „rendrakást”, az interdiszciplinaritásban keresendő. Műfajok, anyagok, technikák keverednek egymással, valamint új műfajok jönnek létre, korábbi műfajok tűnnek el. A technikai és digitális médiumok megjelenését követően már nem is nagyon lehet beszélni a kortárs művészetben konkrétan képzőművészeti technikákról, inkább alkotási módról, művészi hozzáállásról vagy sokkal inkább médiumról. Minden alkotói folyamat más, egyedi. Ez az egyediség részben a különböző képzőművészeti technikák, eljárások és anyagok sokszínűségéből, azok szabad variációjából, felhasználásából, az alkotói hozzáállásából és a természetes emberi kreativitásból ered. Az osztályozási lehetőségeket az is nehezíti, hogy az újmédia művészet műfajai, eljárásai állandó változáson mennek keresztül. Ugyanis olyan kortárs diszciplínáról van szó, amely folyamatos interakcióban van a technikai, kulturális és egyéb változásokkal, amelyekre érzékenyen reagál. Technikai szempontból új megoldások születnek, és legalább ugyanannyi avul el. Ugyanez a helyzet a kategóriákkal is. Egyes technikák, alkotói módszerek, eljárások kategóriába való besorolása sem egyértelmű, mivel a kategóriák között is folyamatos interakció, mozgás van. Vannak olyan alkotói módszerek vagy műfajok, amelyeket korábban pl. az újmédia kategóriába soroltak, de a megváltozott körülmények (az alkotói eljárás elterjedése, általánossá válása az alkotói folyamatban, oktatásban stb.) hatására már sokkal inkább a klasszikus média kategóriába illesztenénk. A felvázolt reális problémák ellenére megkísérlünk bemutatni egy több szempontú osztályozási rendszert, majd több konkrét felosztást ötvözve leírni egy osztályozási lehetőséget, ahol a különböző képzőművészeti eljárásokat – jellegük és az alkotómunkában betöltött szerepük alapján – kategorizálhatjuk.

3.1 A vizuális nevelésben betöltött szerepük alapján beszélhetünk ún. *alaptechnikákról*. Alaptechnikáknak nevezzük azokat a képzőművészeti technikákat, eljárásokat, amelyek a vizuális nyelv elsajátítását, alapelemeinek a megismerését és azoknak a gyakorlatban való alkalmazását segítik elő. Általában a síkban való ábrázolás művészeti eljárásai tartoznak ebbe a kategóriába. Ide soroljuk a rajztechnikák (ceruzarajz, szénrajz, tusrajz, pasztell, zsírkréta

rajz) valamint a festészeti technikák (vízfestés, tempera) egy részét. Alaptechnikák közé soroljuk a térbeli ábrázolás technikáit: mintázás, relief és kisplasztika készítése stb. A művészeti alaptechnikáknak főleg az óvodai és az alsó tagozatos általános iskolai oktatásban, valamint a művészeti oktatásban van jelentős szerepük, ahol a gyerekek/tanulók a vizuális nyelv és a művészi ábrázolás alapjait sajátítják el.

3.2 Az alkalmazott technikák jellege, az alkalmazás módja, az alkalmazási terület és a vizuális nevelés célja alapján lehetnek: *hagyományos képzőművészeti technikák, nem hagyományos képzőművészeti technikák, kortárs képzőművészeti eljárások és vegyes technikák.* A művészeti technikákat, eljárásokat osztályozhatjuk annak alapján is, hogy milyen gyakran alkalmazzuk az oktatásban, mely területről adaptáljuk az adott művészeti eljárást és illesztjük be a művészeti oktatásba, illetve hogyan, milyen módon és milyen céllal alkalmazzuk őket. Több szakirodalomban előfordul a hagyományos és nem hagyományos képzőművészeti technika megnevezés is. Ezen szakirodalmak többsége nem hagyományos művészeti eljárás alatt nagyon gyakran a kortárs művészet technikáit értik (body art, land art, installáció, happening stb.), tehát azokat, amelyek eltérnek a klasszikus vagy jól ismert technikáktól. A szakírók egy része ebbe a kategóriába sorolják a kollázs technikákat is.⁶ A gyakorlatban nem hagyományos képzőművészeti technika alatt elsősorban olyan technikákat, képzőművészeti eljárásokat értünk, amelyek gyakran a klasszikus képzőművészeti vagy kézműves technikák kreatív módon átalakított változatai. Ahogy fent is jeleztük, a terület gyors fejlődésének köszönhetően nem egyértelmű, melyik képzőművészeti technika melyik kategóriába tartozik. Például a land art esetében elmondható, hogy mára már általánosan ismert eljárássá vált. Az óvodai oktatásban és a művészeti képzésben is gyakran alkalmazzák. Tehát a technikák konkrét kategóriába való besorolásánál mindenképpen érdemes figyelembe venni, azok gyakorlatban betöltött szerepét is. Ebben az esetben például (land art) nem beszélhetünk nem hagyományos eljárásról. Éppen ezért a kategóriák megnevezésénél egy négyes fogalmi felosztást indokoltabbnak tartunk, ahol a különböző technikákat a **hagyományos -, nem hagyományos technikák, kortárs képzőművészeti eljárások és vegyes technikák** kategóriába csoportosíthatjuk. A nem hagyományos művészeti technikák közé inkább olyan eljárásokat sorolunk, amelyek eredeti célja nem egyezik meg a hagyományos - és kortárs művészeti technikák céljával, illetve alkalmazási területük nem esik egybe a művészi ábrázolás területeivel. Tehát ezek a technikák eredetüket, alkalmazási

⁶ Például Bányász Judit, *Vizuális megjelenítés: montázs, kollázs, különböző technikák*, 2008.

területüket és jellegüket tekintve nem képzőművészeti technikák, vagyis eredeti céljuk nem egy konkrét képzőművészeti probléma megoldására irányul. Viszont átalakítva mindenképpen alkalmassá válhatnak a fentebb említett célok betöltésére. A kortárs képzőművészeti technikák megnevezésével kapcsolatosan is felmerülhetnek problémák, ugyanis az alkalmazott eljárások megnevezése terminológiai szempontból sok esetben a műfajt jelölik. Például az installáció művészi kategória, műfaji megnevezés, ugyanakkor a tárgyak térben való elrendezési módja (vagyis technika) is egyben. A Land art esetében sok szakirodalom említi a technika megnevezést, sőt Robert Čapek, *Modern didaktika*⁷ című módszertani könyvében külön oktatási módszerként említi. Leegyszerűsítve a Land art olyan művészeti irányzat, ahol a művész nyomokat hagy a tájban, vagyis a műalkotás a tájban jön létre, illetve sok esetben a műalkotás maga az átalakított táj. A pedagógiai gyakorlatban a Land art technika elnevezést használják a leggyakrabban. Azokban az esetekben, amikor nehéz eldönteni, hogy milyen megnevezést alkalmazzunk, javasoljuk az alkotói mód vagy módszer szókapcsolat használatát.

Hagyományos képzőművészeti technikáknak nevezzük azokat a művészeti technikákat, amelyeknek elsődleges szerepük van a sík- vagy térábrázolásban, illetve ezeket a technikákat alkalmazzák leggyakrabban az oktatásban, a művészi ábrázolás és a művészi alkotómunka területén. Ezek a technikák már régóta ismertek, művészgenerációk használják őket folyamatosan alkotómunkájuk folyamán. Céljuk, egy konkrét képzőművészeti probléma megoldása. Ebbe a csoportba a rajz, festészeti, grafikai és szobrászati technikákat soroljuk (ceruza és szénrajz, tus, akvarell, akril, olaj, mély és magas nyomású grafikai technikák, dombormű és kisplasztika – szobrászati technikák stb.).

Nem hagyományos képzőművészeti technikáknak nevezzük azokat a technikai eljárásokat, amelyek nem tartoznak szorosan a művészi ábrázolás területeihez. Egy bizonyos hányadát a kézművességből, díszítő művészetből importálták (gyöngyfűzés, dróttal való munka, kasírozás, nemezelés, papírgalacsinnal való munka, decoupage, papíröntés, stb.), de jelentős részük valamilyen innovatív eljárás vagy kreatív kísérletezés eredményeképpen jött létre (festés gyurmával, színes szappanbuborékkal stb.). Eredeti céljuk egy adott probléma megoldása a tárgykészítés folyamatában vagy díszítőművészetben belül, vagy egy konkrét használati tárgy létrehozása.

⁷ Eredeti címe: *Moderní didaktika*

Kortárs technikának nevezzük azokat a művészeti és technikai eljárásokat, amelyek a XX. század első felétől kezdve jelen vannak a különböző vizuális alkotói folyamatokban, illetve anyaghasználatban, eszközhasználatban, valamint szemléletmódban eltérnek a hagyományos képzőművészeti technikáktól. Céljuk egy konkrét képzőművészeti probléma megoldása. Sok esetben egy-egy technikát nehéz, vagy nem is lehet elválasztani az adott művészeti műfajtól, tehát az esetek túlnyomó részében az alkotás módja (technika) terminológiai szempontból megegyezik a műfaji jelöléssel. Ilyen például az installáció, performance vagy a happening elnevezés is. A kortárs művészeti eljárásokhoz soroljuk a kollázs és asszemblázs technikákat, az empaketázs (csomagolás) technikát, a light art, land art műfajok eljárásait, elektrografikát, a fényképezést, a videó, kísérleti film vagy animáció készítését elősegítő technikákat, illetve a számítógépes és online programokat, amelyek segítségével vizuális alkotás készíthető.

Vegyes technikának nevezzük azokat a technikai eljárásokat, ahol az alkotói folyamatban egy adott képzőművészeti problémát különböző képzőművészeti technikák vegyítésével, kombinációjával oldjuk meg. A vegyes technika valójában egy kombinált alkalmazási mód, amelyre a különböző anyagok, eszközök és módszerek kreatív felhasználása jellemző. Például ha a festészeti eljárások valamelyikét ötvözzük rajzzal, grafikával esetleg ragasztó segítségével valamilyen elem is felvitelre kerül a kompozícióba, ebben az esetben vegyes technikáról beszélünk. Szigorúan véve a hagyományos technikák egymással való használatát, együttes alkalmazását, illetve a nem hagyományos technikákkal való kombinálását nevezzük vegyes technikának.

3.3 Az ábrázolás módja alapján megkülönböztetünk *síkábrázolási* és *térbeli* képzőművészeti technikákat.

A síkábrázolásban a művészek az adott dolgokat a legjellemzőbb nézetből a síkban ábrázolják. „Ábrázolási módszereiket a szerint alakították ki, hogy a tudati vagy látszati képnek akartak-e képeikkel megfelelni” (Pázmány, Permay, 1999, 68. oldal). A síkban történő ábrázolás sokszor a térbeliség látszatát akarja kelteni. Ezekből a célokból kiindulva megkülönböztethetünk különféle ábrázolási módokat: nézetre redukált ábrázolás, axonometrikus ábrázolás, perspektivikus ábrázolás, vetületi ábrázolás, több nézőpontú vagy kevert nézőpontú ábrázolás, szubjektív nézőpontú ábrázolás, nézőpont vagy tárgy nélküli kifejezőmód – az utóbbi esetben nincs ábrázolási szándék. Ez a kifejezőmód az absztrakt alkotásokra jellemző. A **síkábrázolás technikái** közé tartoznak a rajztechnikák, a festészeti technikák, valamint a grafikai technikák. Ezen kívül ide sorolható minden olyan

képzőművészeti technika (vegyes technikák, fotógrafika, elektrografika, kollázs technikák stb.), amelyeket az alkotóművész síkfelületen alkalmaz.

A térbeli alkotás vagy térben ábrázolás a formaalkotó művészetek sajátossága, amelybe a szobrászat, építészet valamint a tárgyalakotó művészet (design) tartozik. Tágabb értelemben ide sorolhatók azok a kortárművészeti műfajok, eljárások is, amelyek a térben létrehozott alkotás és tér viszonyára építenek. A térbeli alkotások jellegzetessége a plaszticitás, térbeliség, esetleg a síkfelületből a térbe benyúló részletek, amelyek célja a felület plasztikussá tétele. A kortárs alkotásoknál gyakran találkozunk olyan megoldásokkal is, ahol fontos szerepet játszik a negyedik dimenzió, a fény. Az ilyen jellegű művek létrehozásánál a művészek figyelme a térben létrehozott alkotások egy bizonyos szögből való megvilágítására összpontosul, ahol a vetített árnyék tartalmilag kiegészíti a térbeli alkotás mondanivalóját, illetve teljesen új, az eredeti jelentéstől független tartalmat is létrehozhat. A térbeli alkotás vagy térben ábrázolás technikai eljárásaihoz soroljuk a szobrászat műfajait és eljárásait (relief, szobor, körplasztika, kisplasztika, plakett, érem - éremművészet, épületdíszítő szobrászat stb.), valamint a kortárművészeti műfajokat és eljárásokat (assamblage art, objekt art, akkumuláció, installáció, site specific art, land art, plasztikus graffiti, 3D mapping stb.).

3.4 A konkrét fejlesztési terület, vagy a fejleszteni kívánt készség alapján a képzőművészeti technikákat több kategóriába is sorolhatjuk. Az egyes művészeti technikákat kategorizálni tudjuk az adott fejlesztési terület alapján is, ahol az adott technikákat a leggyakrabban alkalmazzuk. Ebből a szempontból megkülönböztethetünk:

- *kreativitást fejlesztő*
- *rajzkészséget és kompozíciós készséget fejlesztő*
- *pszichomotoros és grafomotoros készséget fejlesztő*
- *environmentális érzékenységet fejlesztő és*
- *arteterápiás technikákat*⁸

⁸ A felsorolt fejlesztési területeket 2012 és 2020 közötti „atesztációs” eljárásba besorolt módszertani szakmunkákból gyűjtöttük össze

Az adott területen alkalmazott képzőművészeti technikáknak az elsődleges célja egy konkrét készség, képesség fejlesztése, bizonyos esetekben a felzárkóztatás. Tehát a technikák kiválasztásánál elsősorban a fejlesztésben betöltött célra kell figyelni – bizonyos esetekben a képzőművészeti probléma megoldása, mint alapelv, háttérbe szorulhat. Ezekben az esetekben a technikák átalakíthatók, hogy megfeleljenek a kitűzött céloknak és a célcsoportnak. Érdeemes elgondolkodni a célcsoporttal kapcsolatban az egyes technikák nehézségi fokán is. A fejlesztési terület alapján csoportosított, vagy abban fontos szerepet betöltő technikák gyakran megegyezhetnek, vagyis sokszor használhatjuk ugyanazt a technikát más-más fejlesztési területen belül. A fejlesztési területek is sokfélék lehetnek, így a fenti felsorolás természetesen bővíthető.

3.5 Az alkalmazott médium alapján történő besorolás egy egészen más megközelítési lehetőséget kínál. A képzőművészeti technikákat az alkalmazott eszköz vagy anyag alapján osztják fel különböző médiumokra. A kortárs művészet szempontjából a médium megnevezés is kézenfekvőbb, mivel az egyszerre jelölhet anyagot, technikát, témát, hordozót, kifejezési eszközt és formát, egyéni stílust, és alkotói módszert.⁹ A médium az Új művészet fogalomtár szerint eszközt, hordozót, közvetítőt jelent. Az ezzel a megnevezéssel párhuzamban használt mediális művészet meghatározás pedig elsősorban az alkalmazott eszközök felől közelíti meg az alkotói folyamatokat. A mediális művészet fogalma az 1960-as években jött létre, és azokra a művészeti eljárásokra vonatkozik, ahol az alkalmazott eszköznek és az alkotás módjának van a legfontosabb szerepe az alkotói folyamatban. Eddig a képzőművészetben, az alkotói folyamatban használt eszközöknek az volt a célja, hogy segítségükkel létrejöjjön egy alkotás, az alkotó megfogalmazzon egy üzenetet. A mediális művészetben a felhasznált eszközöknek már szimbolikus jelentősége van, vagyis az eszköz – médium, maga a cél. Ahogy Marshall McLuhan kanadai gondolkodó, filozófus, a médium elmélet megalkotója írja, a „médium maga az üzenet”. Sebők Zoltán hasonlóan fogalmaz (1996, 75. oldal): *„a médium elsődleges "üzenete" nem más, mint az a változás, amit a megjelenése okoz részben az emberek közötti viszonyokban, részben pedig az ember és a valóság viszonylatában. Erre a művészek úgy reagáltak, hogy a képzőművészetben sem az az érdekes, hogy mit közölnek, hanem az, hogy milyen módon teszik ezt.”* A XX. században a technikai – műszaki és informatikai fejlődés nagyon gyors ütemben zajlott. Ezt a fejlődést leggyakrabban a piacra dobott technikai eszközökön keresztül tudjuk mérni. A technikai és informatikai fejlődést

⁹ Alkotói módszer vagy eljárás alatt az alkotás technikai és egyéb kivitelezési módját értjük.

szimbolizáló eszközök (fényképezőgép, számítógép, televízió, videó projektor, táblagép, telefon, internet, szoftverek stb.) művészetbe való bekerülése csak idő kérdése volt. Ezeknek az eszközöknek a képzőművészetben, a kortárművészeti műfajokban, az egyéni alkotófolyamatokban való használatát, vagy felhasználásának a módját a képzőművészeti technika elnevezéssel is szokták azonosítani. Mindenesetre a technikai determináltságnak köszönhetően új művészeti ágak jöttek létre, amelyek lényegi meghatározója nem a „mit mondjunk, hanem a hogyan mondjuk” -, ahogy ezt Sebők Zoltán is kiemeli. Hangsúlyoznunk kell, hogy nem irányzatokról van szó, inkább az alkalmazott eszköz, anyag, alkotási mód által determinált műfajokról vagy sokkal inkább alkotói hozzáállásról.

Erre a közegre jellemző a változás, ami a technikai és informatikai eszközök és a kulturális közeg folyamatos fejlődésének is köszönhető. Rama K. Hoetzlein (2011) elméletében kronológia szempontú felosztást alkalmaz, ahol megkülönböztet klasszikus művészeti médiákat, modern művészeti médiákat és újmédiát. Ihász Zsuzsa (1998) a képzőművészeti technikákat felosztja grafikai, festészeti, szobrászati technikákra, újabb médiumokra, és kézműves technikákra. Gyenes Zsolt (2014) régi médiumokat, új médiumokat és legújabb médiumokat említ munkájában. Ahogy látjuk, a szakirodalomban az egyes technikák vagy médiumok (műfajok) kategóriába való besorolása sem egyöntetű. Míg Ihász a fotót, fényképezést például az újabb médiumok közé sorolja¹⁰, addig Hoetzlein a modern művészeti médiumok alatt említi. Többféle elmélet létezik az egyes mediális műfajok megnevezésére, és az is természetes ebben a közegben, hogy gyorsan változik a besorolás kritériuma is. Az az eljárás, ami tíz évvel ezelőtt modern dolognak számított, és teoretikusok az újmédia művészet kategóriába sorolták, mára már nem érvényes, sőt, lehet, hogy nem is létezik. Tehát ugyanolyan képlékeny közegről van szó, mint maga a kortárs vagy mediális művészet. Ezt a megállapítást alátámasztja az is, hogy az újmédia kategória mellett vagy azon belül is különféle, a műfaj specifikumát érintő terminológiai megnevezések jönnek létre: multimédia, intermédia, digitális média, mixed média, legújabb pedig a posztmédia.

- *klasszikus média* – a klasszikus művészeti ágak, műfajok és technikai eljárások tartoznak ebbe a kategóriába, melyekre a hagyományos eszköz- és anyaghasználat jellemző. A klasszikus média műfajai a rajz, festészet, grafika, szobrászat.

¹⁰ Gyenes Zsolt fogalomtárában szintén az új média kategóriába sorolja a képzőművészeti fotóhasználatot, az experimentális-, illetve kiterjesztett film és videó művészetet.

- *modern média* (Hoetzlein szerint) – elsősorban a XX. század azon műfajai, amelyek anyag és eszközhasználatában eltérnek a klasszikus művészeti ágaktól, műfajoktól. Ide sorolhatók a következő technikák, eljárások, alkotói módszerek: kollázs és aszamlázs technikák, csomagolás (empaquetage), akkumuláció, fotó, kísérleti film, videó művészet, kinetikus művészet stb.
- *digitális média* – olyan alkotások, amelyek elektronikus vagy digitális úton jönnek létre. Ebből a szempontból meg lehet különböztetni ún. elektrografikákat és számítógépes grafikát. Elektrografika alatt olyan képzőművészeti alkotásokat értünk, melyeket vizuális nyomhagyásra alkalmas elektronikus eszközök segítségével hoznak létre. Leggyakrabban alkalmazott eszközök a fénymásoló és a faxgép. Számítógép és nyomtató segítségével létrehozott alkotások a számítógépes grafika csoportba tartoznak. A számítógépes grafika egyedi sajátosságai alapján három fő csoportot alkot: raszter grafika, vektor grafika, 3D grafika.
- *új média* – fogalom alatt elsősorban a hálózathoz (internet) tartozó és az azon belül létrejövő művészeti tevékenységeket, alkotásokat értik. Lehetséges eszköze a számítógép, a különböző kommunikációs eszközök (okos telefon, táblagép stb.) és rendszereik, a világháló, valamint a mesterséges intelligencia.
- *mixed média* – kifejezés a művészeti közegek kombinációját jelenti. A vegyes médiaművészet lényege a különböző képzőművészeti technikák, eljárások, alkotói módszerek és stílusok szabad, kreatív felhasználása az alkotásban. Ötvözni lehet a festményt a szobrászati eljárásokkal, a rajzot a fényvel, a szobrot a videóval stb. A vegyes vagy mixed médiumok használatának a célja a különböző művészeti formák és műfajok közötti átjárhatóság, a határok megtörése.
- *multimédia* – olyan tartalmak összessége, amelyek különböző, nem vizuális tartalmi formák kombinációját alkalmazza. Abban különbözik a mixed médiától, hogy a vizuális elemeken kívül nem vizuális elemeket is beépítenek az alkotásba (hang, szöveg, mozgás, interaktivitás stb.). A multimédia jellegzetessége a digitális közlési rendszerben rejlik. Tehát olyan digitális közeget értünk alatta, ahol többféle érzékszervet lehet összekapcsolni számítógépes programok, szoftverek segítségével.
- *intermédia* – kifejezés a műfajok közötti új területek megnevezését jelöli. Ebben az esetben is folyamatosan fejlődő területről van szó, amely abban tér el a mixed

médiától, hogy a műfajokon keresztül, nem vizuális tartalmi formákat is összekapcsol (zene, pantomim, irodalom stb). Viszont az különbözteti meg a multimédiától, hogy a közege nem feltétlen a digitális szféra. Valós teret, valós időt használnak az alkotások létrehozásánál.

- *posztmédi*a – még nehezebben leírható jelenség vagy kategória, mint az előzőek. A posztmédiához olyan kifejezésformákat lehet sorolni, amelyek különböző médiumokban gyökereznek, tehát bizonyos szempontból akár intermédiának is lehetne nyilvánítani. A különbség a kettő között abban rejlik, hogy a posztmédi
- a nem a műfaji határok közötti átjárhatóságra törekszik, hanem egyfajta újragondolásra, újratervezésre. A posztmédi
- a kifejezésformái az előző médiák hibridjeként jönnek létre. Ahogy Lev Manovich (2001) fejtegeti médiáról szóló tanulmányában, a posztmédi
- a egyfajta remix.

4. Képzőművészeti technikák és alkotói módszerek a vizuális nevelés gyakorlatában

Az előző fejezetben különféle hazai és külföldi szakirodalmak, illetve a szakmai gyakorlat alapján megpróbáltuk bemutatni, a képzőművészeti technikák kategóriába való besorolásának lehetőségeit. Többféle kategorizálási lehetőség és szempont létezik. Minden elméleti vagy gyakorlati szakember rendelkezik a kategorizálást illető saját véleménnyel, látásmóddal. A *Képzőművészeti technikák, eljárások, alkotói módszerek osztályozásának lehetőségei* részben (konkrétan a 3.2 és 3.4 fejezetben) közzé tettük azokat a kategorizálási lehetőségeket is, amelyeket pedagógusok, művésztanárok határoztak meg a pedagógiai-szakmai gyakorlat és tapasztalat alapján. Ezeket a megközelítéseket, felosztásokat különböző módszertani szakmunkákból gyűjtöttük össze és egységesítettük. A pedagógusok által megfogalmazott besorolások és megnevezések, egy egységes felosztás hiányából fakadó jogos igényre reagálnak. A pedagógusszakma megpróbálta a szakirodalom ezen területén jelentkező űrt betölteni. A következő részben felvázolunk egy rendszert, amely megkísérli felosztani, és jellemző tulajdonságaik vagy egyéb tényezők alapján kategóriába sorolni az egyes képzőművészeti technikákat, alkotói módszereket. A kategóriák egyik megnevezésére a médium terminológiai kifejezést javasoljuk, amely jelöli nemcsak a konkrét képzőművészeti technikát, alkotói módszert, hanem az eszközt, valamint a közeget is. Ezen jellemzők alapján a képzőművészeti technikákat, alkotói eljárásokat feloszthatjuk a következőképpen: klasszikus média, mixed média, újmédia, intermédia, multimédia. Módszertani szempontból a tanítás-tanulás folyamatában javasoljuk megkülönböztetni a képzőművészeti és kézműves technikákat. Ezen kívül javasoljuk még a *nem hagyományos* képzőművészeti technikák megnevezés alkalmazását azokban az esetekben, amikor az alkalmazott technikák a felsorolt, és beazonosítható technikai eljárásoktól, és azok céljaitól eltérnek. Az innovatív képzőművészeti technikák megnevezés használata módszertani szempontból nem javasolt, mivel a csoportba való besorolás kritériumai nem egyértelműek.

4.1 Hagyományos képzőművészeti technikák vagy klasszikus média

A rajz, a festészet, az önkifejezés vizuális formái a kezdetektől fogva jelen vannak az ember életében, sőt fontos szerepet tölthettek be egy közösségen vagy kultúrán belül, elég, ha a

barlangrajzokra vagy az egyiptomi vallásos művészetre gondolunk. A félelmek, hiedelmek, gondolatok vizuális megformálásának igénye mindig is része volt az emberi társadalmaknak, közösségeknek. Az ember megtalálta a módját és eszközét annak, hogy gondolatai vizuálisan is megjelenjenek. A társadalmak folyamatos technikai és kulturális fejlődésével, tökéletesedtek a vizuális kifejezés eszközei, anyagai, valamint folyamatosan kialakult a vizuális ábrázolás szabályrendszere is. Ezért hagyományos képzőművészeti technika, vagy klasszikus média alatt azokat a technikai eljárásokat értjük, amelyeket már régóta ismertek az emberek számára, és művészgenerációk alkalmazták az alkotói folyamat során. Ezek a technikák valamilyen szempontból alaptchnikának is minősülnek, mivel a vizuális nyelv megismerését, alkotóelemeinek használatát segítik elő.

4.1.1 Rajztechnikák vagy egyedi grafika

A vizuális nyelv alapjait a rajztechnikákon keresztül lehet elsajátítani. A rajzon keresztül tudunk adni vizuális formát a bennünket körülvevő világnak, és gondolatainknak. A rajz, az összes vizuális kifejezőmód vagy műfaj (festészet, szobrászat, formaalkotó művészetek stb.) alapját képezi. A kézzel készített rajz egyedi, megismételhetetlen. Egyes szakirodalmak egyedi grafikaként is említik az ide tartozó technikákat. Attól függően, hogy milyen eszközzel készül el a rajz, megkülönböztetünk száraz- és nedves rajztechnikát.

– **száraz rajztechnikák:** ceruzarajz, színes ceruza, zsírkréta, pasztell¹¹, égetett szén, préselt szén, barna pitt kréta.

A ceruzarajz vagy grafitrajz újabb technikának minősül. A reneszánsz idején a rajzszenet például csak freskók ábrázolásánál használták, nem játszott szerepet a tanulmányrajz készítésénél. Grafit és szén helyett ólomvesszőt és ezüstceruzát használtak a rajzhoz.

Ceruzarajz – segítségével vonalas és tónusos rajz egyaránt készíthető. Grafit ceruzát elsősorban vázlatrajzok, tanulmányrajzok készítéséhez használják a leggyakrabban. Grafitceruza mellett a ceruzák széles skáláját használják rajzkészítéshez: színes ceruza, pasztell és szén ceruza, akvarell ceruza és engób ceruza. Az akvarell ceruzával hasonlóan lehet dolgozni, mint a hagyományos ceruzával, azzal a különbséggel, hogy a papírra húzott színes vonalakat víz és ecset segítségével fel lehet lazítani. Az engób ceruza hagyományos pigment helyett színes engóbot tartalmaz (földfesték,

¹¹ A pasztell, olajkréta vagy zsírkréta egyaránt tekinthető rajz és festőeszköznek is (Ihász Zsuzsa, Művészeti technikák könyve). Vannak olyan teoretikusok, akik festészeti eljárásként említik a pasztell technikát.

kerámiadíszítésnél használják). Ezzel az eszközzel a natúr kerámia felületére lehet színes rajzokat készíteni.

Szénrajz – égetett vagy préselt szén (pitt kréta) segítségével tanulmányrajz és egyedi művészi rajz is készíthető.

Pasztellrajz vagy kréтарajz – ugyanúgy alkalmas tanulmány vagy művészi rajz készítésére, mint az előző technikák, azzal a különbséggel, hogy ebben az esetben színes rajztechnikáról beszélünk. Mivel ezeknél a technikáknál a rajzeszközök pigmentjei gyakran leperegnek a felületről, ezért érdemes a rajz elkészítése után fixatív segítségével rögzíteni a rajzot.

Frottázs - más néven átdörzsölés. Ennél a technikánál különböző struktúrájú és textúrájú felületeket használnak, amelyre ráhelyeznek egy papírt, és átdörzsölik a felületet. Az átdörzsöléshez grafitömböt, rajzszenet, pasztellt, zsírkrétát szoktak a leggyakrabban használni.

– **nedves rajztechnikák (tollrajz):** tus, diófafác, színes pácok, színes tusok,
rajzeszközök: rajztoll, filctoll, pálcika, tus tollszár, nád, toll, ecset.

A felsorolt technikákkal, eszközökkel tónusos és vonalas rajz egyaránt készíthető. A nedves rajztechnikák abban különböznek az előző technikáktól, hogy ezek használata során az esetek többségében nincs lehetőség korrekcióra. Minden vonal a felületen marad, nem lehet radírral korrigálni, mint a ceruzarajz esetében. A tónuskülönbségeket ugyanúgy, mint a ceruzarajz esetében, a vonalak egymásra halmozásával (satírozás), vagy lavírozással lehet elérni.

Zentangle - filctollal készült szabad rajz, ahol különböző mintákból, grafikai elemekből hoznak létre grafikai kompozíciót. A hangsúly a különböző elemek szabad variációján van. Nem rajztechnika, inkább alkotási mód, amely nyugtató, relaxációs jellegéből adódóan, gyakran kerül alkalmazásra a művészetterápiában.

Képkarc – a képkarc kaparásos technika. *„Alapja egy vastag karton vagy vékony falemez, amelyet bevonnak vékony puha anyaggal (kaolinit). Majd ezt a felületet vékony réteg tustintával fedik be. Ceruza segítségével felviszik a rajzot a felületre, majd hegyes eszköz segítségével visszakaparják”* (Harrison, 2014, 36. oldal)

Viaszkaparás – hasonló, mint a képkarc. Oktatásban gyakran használt, közkedvelt technika. Többféle variációja ismert. Egy rajzlap felületét különböző színű vagy egyszínű zsírkrétával festik be, majd az egész felületet befedik fekete tussal. A tus száradása után tűvel, vagy valamilyen hegyes eszközzel tetszőleges felületeket vagy

konkrét rajzot lehet belekaparni a felületbe. A lekapart tuf felület alatt megjelenik a színes zsírkréta felülete.

4.1.2 Festészet

A festészet síkfelületen létrehozott foltrendszeren alapuló műfaj. Tónuskülönbséget a foltok intenzitásával és a színek tónusértékeivel érik el. Az egyes festészeti technikai eljárásokat a pigmenthez használt kötőanyag és a festékfoltok minősége (fedő vagy áttetsző) határozza meg.

Akvarell (vízfesték) - nem fedőfesték, lazúr festéknek is nevezik. Az egymásra felvitt színek nem fedik el egymást, hanem új tónust hoznak létre. Nem használnak fehér festéket. Fehér felületeket úgy hoznak létre, hogy „a fehér illetve világos akvarell papírt vagy kartont szabadon hagyják, illetve arabsgumival kitakarják a fehér területeket, amit a kész száraz festményről a végén eltávolítanak”¹². A szín intenzitását a felhasznált víz mennyiségével szabályozzák (minél több vizet használnak fel a festésnél, annál halványabb a szín és fordítva). A festés kétféle alpra történhet: nedves vagy száraz. Nedves felületű rajzlapon jobban futnak a színek. Száradás után a pigmentek vízzel oldhatóak.

Gouche (Gvas) - vízzel hígítható fedőfesték. Az akvarell és a tempera között elhelyezkedő festési módszer. A gvas technikát magyarul művésztemperának vagy tojástemperának is nevezik – alapjában vízfestési technika. Kötőanyagként gyakran adnak hozzá tojásfehérjét, mézet vagy enyvet, így a vízfesték elveszti áttetszőségét.

Tempera – fedőfesték, amelynek a kötőanyaga különböző lehet. A kötőanyagtól függően megkülönböztetünk: vizes temperát (hasonló, mint a vízfesték), olajtempera (kötőanyaga tojás és olaj), tojástempera (kötőanyaga tojás és víz), kazein tempera (kötőanyaga tehéntúró, oltott mész, lenolaj, hígításhoz vizet használnak), gumitempera (gumiarábikum, víz és olaj).

Akril – szintetikus, gyorsan száradó fedőfesték, amely különleges tulajdonságokkal rendelkezik. Amennyiben bő vízzel hígítják a festéket, vízfestékként használható. Száradás után viszont már a pigment nem oldódik vízzel, mint a hagyományos akvarell esetében. Kevés vízzel hígítva olajfestékként

¹² Rácz Noémi grafikusművész megjegyzése.

lehet vele festeni. Az akrilhoz különböző adalékanyagok (médiumok) is vásárolhatók, amelyek fényessé, áttetszővé, pasztózussá, textúrázottá stb. teszik a festéket, vagy megnyújtják a száradási időt. Az akril festményeket általában alapozott felületre festik föl, hasonlóan, mint az olajfestményt.

Olaj – a XV. századtól elterjedt festési technika, de már korábban is használták a művészetben. Kötőanyagként növényi olajokat, leggyakrabban lenolajat használnak. A tubusos festékek hígítására terpentinolaj javasolt. Az olajfestési technika nagyobb festészeti szabadságot biztosít a művészek számára, mint a tempera vagy az akvarell, mivel a festékek a festési felületen keverhetők, összemoshatók. Alkalmas lazúros, vagy sűrűbb festésre is (Scott, 2011).

Egyéb festészeti eljárások:

Márványozás - sokáig a könyvkötészetben alkalmazták, mint díszítő festészeti eljárást. A könyvek belső borítóját készítették el ezzel a technikával. Az arab és ázsiai országokban az eljárás jelenleg is használatos. Főleg azokon a területeken volt honos, ahol a művészetben tiltva volt az emberábrázolás. A technikához speciális festékeket használnak, amelyek összefüggő felületet képeznek a vízfelületen (nem keverednek össze a vízzel). A víz felületére különbözőképpen felvihető a festék (egymás mellé vagy egymásba csepegtetve, ecsettel felfröcskölve stb.), a felvitt festékek foltokban állnak össze a víz felületén, amelyeket hosszú tűvel össze lehet kapcsolni. A színek a festék természete miatt nem keverednek össze (tehát két színből nem lehet egy harmadikat létrehozni). Viszonylag gyorsan kell dolgozni, mivel a festékfoltok szélei megdermednek (filmesedni kezdenek), és már nem lesznek képlékenyek. A kompozíció kialakítása után egy rajzlapot vagy kartont ráhelyeznek, majd finoman rányomják a vízfelületre, így a kartonra rátapad a kompozíció.

Enkauszтика (viaszfestés) - Az egyik legrégebbi festészeti eljárás, ahol a festéket forró viasz segítségével vitték fel a felületre. Ma ennek egy egyszerűbb változatát használják az oktatásban és kreatív alkotói munkában. A képeket speciális (kisméretű) vasaló segítségével készítik. A felforrósított vasalóra különböző színű viaszt visznek föl, ami elolvad a vasalón, majd átviszik a festéket a rajzlapra vagy krétapapírra, esetleg kartonra. Vasalóval alakítják ki a kompozíciót, ezt használják ecset helyett. Ma már a vasaló mellett különböző eszközöket lehet kapni

szaküzletekben, amelyekkel akár finom vonalakat is lehet készíteni. A felületre felvitt festék kihüléssel rögzül a felületen, csillogó, fényes hatást kelt.

Batíkolás - a textildíszítésben használatos festészeti eljárás. Segítségével absztrakt díszítő formák hozhatók létre. A batik készítésének sokféle változata ismert. Egyszerű batik elkészítésénél bármilyen textíliát lehet használni, amelyet tetszőlegesen összehajtanak, majd körbecsavarják madzaggal. Az így elkészített anyagot belemerítik a textilfestékbe. Az anyag összehajtott vagy madzaggal becsavart részeit nem fedi be teljesen a textilfesték, azokon a felületeken az anyag eredeti színe lesz a domináns. Ezzel a technikával véletlenszerű, absztrakt formák hozhatók létre. A batíkolás másik lehetséges változata az ún. viaszbatik. Többek között abban tér el az előző eljárástól, hogy ebben az esetben nincs szó véletlenszerűségről. A mű kivitelezését pontos tervezés előzi meg. Egyszerű gyertyaviasszal különböző mintákat, rajzokat hoznak létre a textil felületen. A felületre felvitt textilfesték nem fogja be a viaszozott területet, így több színű réteg hozható létre, sőt „a viasz repedése miatt finom erezzel gazdagodik a felület”¹³. A textíliáról a viaszt vasaló és papír segítségével lehet eltávolítani.

Dripping (drip painting) - a festéket csurgatásos, csepegtetős módszerrel viszik föl a felületre. Az ilyen jellegű alkotások meghatározó eleme a gesztus, az expresszionista kifejezőmód, amelyet a festék fröcskölésével, csurgatásával érnek el. A technika kifejlesztése Jackson Pollock, amerikai festőművész nevéhez fűződik.

Murália¹⁴

A murália kifejezés nem képzőművészeti technikát takar, hanem a festmények megjelenési helyét. Az ilyen jellegű alkotások leggyakrabban az épület falain, mennyezetén, ablakain vagy padlóján jelennek meg. Ebből a szempontból beszélünk murális művészetről vagy festészetről.

Pannó – „keretes falrész, falba mélyített táblát jelent” (Ihász, 1998, 78. oldal). A pannót nem közvetlenül a falra festik, hanem fatáblára esetleg vászonra. Méretre készítik és a belső tér falára, esetleg a falba besüllyesztett fülkébe készül. Festészet technikai szempontból készülhet temperával, olajjal, akrillal stb.

¹³ Rácz Noémi grafikusművész megjegyzése.

¹⁴ A Murália rész – a graffitit leírás kivételével – Ihász Zsuzsa felosztását követi (Ihász, 1998, 78 – 88. oldal).

Freskó - falfestmény, amely friss vakolatra készül. Innen ered az olasz fresco kifejezés, ami frisset jelent. Két réteg alapvakolat után kezdődik meg a harmadik vakolat fokozatos felvitele, amelyre a festő pigmentek segítségével megfesti a kompozíciót. Addig kell elkészíteni a festményt, amíg meg nem szárad a vakolat. Nagyméretű felületeknél részletenként készítik el a festményt.

Szekkó - ugyanolyan technika mint a freskó, azzal a különbséggel, hogy száraz felületre készítik. Ezért kevésbé tartós, mint a freskó. Míg a freskót az épületek külső díszítésére is használták, addig a szekkó csak belső díszítésre alkalmas. A szekkó festésénél enyves alapú festéket, kazein- és temperafestéket használnak.

Mozaik - A mozaik apró színes kockák összeillesztésével készült nagyobb méretű fal- vagy padlóképek. A mozaik alapanyaga üveg, kő, fém volt. Az oktatásban a korcsoportnak megfelelően használhatók csempe darabok és színes papír vagy egyéb anyagok is.

Vitrázs - üvegfestészet. A középkorban terjedt el, majd a szecesszió idején élte újra virágkorát. A színes üvegdarabokat ólomcsíkokkal (rekeszekkel) választották el egymástól. Fényáteresztő képessége miatt volt közkedvelt a templomépítészetben. Vitrázs átlátszó műanyagra, esetleg fóliára is készíthető. A leghatásosabb festék ebben az esetben az üvegfesték, de fóliára alkalmazható az intenzív hatású anilin vízfesték is, vagy gvas. A tempera, akril és olajfesték nem ajánlott, mivel nehezen engedi át a fényt.

Sgraffito - az épületek külső falrészének díszítő eljárását jelöli, amit visszakaparással érnek el. Esetenként többrétegű színes vakolatot visznek föl a felületre, és a kívánt díszítő motívumokat visszakaparják a még nedves vakolatba, ezáltal előbukkan az előző vakolat színe.

Graffiti – a graffiti megjelenési formája a nagyváros tűzfalai, ahol főleg szórófesték segítségével vizuális nyomokat hagynak a sokszor névtelen alkotók. Technikailag szekkónak tekinthető, mivel közvetlenül a száraz vakolatra, sok esetben téglára, vagy betonfalra viszik föl a festéket alapozás nélkül. A kivitelezéshez szintetikus festéket alkalmaznak, melyek segítségével kültéren is biztosítani tudják a felfestett alkotások tartósságát. Ezekre a falfestményekre a leegyszerűsített, tömör, nem ritkán az absztrakt kifejezőmód jellemző. Mivel a graffiti a 70-es évektől hozzátartozik a nagyvárosok arculatához (nagyvárosi folklór), ezért nem számít újszerű festési technikának. A graffiti egyik változata a

tag vagy monogram művészet. Ez a művészeti irányzat a szöveg tipográfiai és esztétikai elrendezésével foglalkozik.

4.1.3 Sokszorosított grafika

Sokszorosított grafika alatt olyan grafikai technikai megközelítést értünk, amelyekkel több példány is készíthető egy alkotásból. „*A fametszet már az ókorban is ismert eljárás volt*”¹⁵, a sokszorosított grafika viszont a könyvnyomtatással egy időben vált népszerűvé és terjedt el a világon. A grafikai eljárásokat két csoportra lehet osztani: magasnyomásúra és mélynyomásúra. A magasnyomású esetében van egy szilárd alap, amelyre rajzot készítenek, majd ezt a rajzot metszőkések segítségével kimetszik. A metszés után a felületet befestik festékkel, melyet gumihenger segítségével visznek föl egyenletesen a felületre. A felfestékezett felületre rajzlapot vagy kartont tesznek, és grafikai présgép segítségével lenyomatják. Présgép helyett kanál egyenletes, körkörös mozdításával is le lehet nyomtatni a felületet. Azok a felületek hagynak majd nyomot a rajzlapon, amelyek kiemelkednek a felületből. A kimetszett részekben a rajzlap színe fog érvényesülni. A nyomtatáshoz ofszet festéket, vagy olajfestéket használunk.

Magasnyomású technikák (felületről történő nyomtatás) lényege, hogy a megmunkálást követően a felületből (dúcból) kiemelkedő felületek kerülnek felfestékezésre, és ezek a kiemelkedő felületek hagynak nyomot a karton felületén. Ide tartozik a *linóleummetszet, fametszet, papírmetszet, monotípiá, litográfia, ofszet, szítanyomat*.

Linóleummetszet – az oktatásban és a művészeti nevelésben a papírmetszet mellett az egyik leggyakrabban alkalmazott technika. Maga a metszet speciális metszőkések segítségével történik linóleumdúcba. A rajzot közvetlenül el lehet készíteni a dúcra is, vagy átvihető pausz papír és indigó segítségével. Rajzot követően történik a metszés. Ami a rajzon fehér vagy világos felület, azt a linóleum felületből kimetszik, ami sötét, az értelem szerűen megmarad a dúcban. Metszés után az egész felületet gumihenger segítségével befestékezik, a befestékezett felületre rajzlapot vagy karton illesztnek, és présgép segítségével lenyomatják. A végeredmény a dúcba elkészített véset, vagy

¹⁵ Rácz Noémi grafikusművész megjegyzése

metszet tükörkép lenyomata. Egy dúcról (a dúc minőségétől függően) akár több száz nyomat is készíthető.

Fametszet – egyik legrégebbi sokszorosító eljárás. A rajzot előre elkészített fadúc felületére viszik föl, majd metszőkések (vésők) segítségével hasonlóan, mint a linóleummetszet eljárásánál kimetszik, kivésik. A festékezést követően présgép segítségével készítik a nyomatokat. A nyomatok minősége nagyrészt az elkészített fadúc minőségétől függ. *„A fametszet precízebb változata a xylografia, melynek meghonosítója Thomas Bewick volt a 18. században. A technika lényege, hogy a metszeteket a rézmetszethez használt metszetvésőkkel készítette saktáblaszerűen összerakott famatricára. Ennek segítségével sokkal precízebb, pontosabb grafikákat tudott készíteni”*¹⁶.

Papírmetszet – ennél az eljárásnál leginkább vastag kartonpapírt használnak dúcként. Annnyiban különbözik az előző technikáktól, hogy a papírmetszetről nem lehet finom részletekkel, vonalakkal dolgozni, mint például a linóleummetszet esetében. A kompozíció elkészítésénél inkább nagyobb felületekben gondolkodnak. A papírmetszet elkészítésénél két alapvető technikai megközelítés használatos. Az egyik a sablonszerű papírmetszet, ahol egy kartonra rajzolják a kompozíciót, majd a világos felületeket (hasonlóan, mint a linóleummetszet esetében) kivágják a felületből. Ennél az eljárásnál arra kell vigyázni, hogy a kivágást követően az elemek egyben maradjanak. A sablont henger segítségével felfestékezik, majd présgép segítségével lenyomtatják. A másik variáció esetében a kartonra felrajzolt kompozíciós elemeket kivágják és fölragasztják egy másik kartonra, majd felfestékezés után ezt is lenyomtatják présgép segítségével. Mivel a dúc anyaga nem tartós, és huzamosabb használat esetén a dúc tönkremehet, ezért csak kis mennyiségű jó minőségű nyomat készíthető belőle.

Monotípia - a grafikai eljárások speciális változata. Nem sokszorosító eljárás, ezzel a technikával kizárólag egyedi grafika készíthető. Nagyon sok változata ismert. Készíthető egyszerű fedőfestékekkel is. Legegyszerűbb monotípi készítése: egy adott felületet ofszet-, grafikai-, vagy olajfestékekkel felfestékeznek, majd a felületre egy rajzlapot fektetnek. Ceruza segítségével a rajzlap tiszta felületére rajzot készítenek. A rajz tükörnyomatként megjelenik a rajzlap másik oldalán, miközben a rajz háttérét a felfestékezett színek adják. Lehet színes és fekete-fehér is.

¹⁶ Rácz Noémi grafikusművész megjegyzése

Litográfia vagy könyomat – Ez a grafikai eljárás az olajos, zsíros anyagok és a víz taszításának az elvén működik. A könyomat alapja (matrica) finomra csiszolt mészkőpala, amelyre zsíros rajzeszközökkel rajzot készítenek. Litográf krétával tónusos rajz, litográf tus és tollszár segítségével pedig kemény, vonalas rajz készíthető. Az elkészült rajzot hintőporral beszorják, hogy ne kenődjön el a kövön, majd gumiarábikumot öntenek rá, és egyenletesen beterítik vele a felületet. Terpentin segítségével eltávolítják a tust a köről, majd az egész felületet bevizezik. Erre a nedves felületre viszik föl a festéket henger segítségével. A felhengerelt festék csak a litográf krétával vagy litográf tussal fedett felületeken tapad meg. A felületre papírt helyeznek föl, majd présgép segítségével lenyomtatják.

Ofszetnyomat – Az ofszet nyomtatás a litográfia modernizált, technológizált változata, mely szintén a zsíros felületek és a víz taszításának elvén működik. Matricaként ofszetlemezeket (alumíniumlemez) használnak mészkőpala helyett. *„A fő különbség a nyomtatásban van. Az alumíniumlemezről egy gumihenger közbeiktatásával úgy készül a nyomtatás, hogy a felfestékezett dúcon a gumihenger átfordul, és átviszi a rajzot a papírra. Így a lemezen lévő rajzzal azonos állású nyomtatás keletkezik, a tükörkép a hengeren van”* (Ihász, 1998, 41. oldal). Ez az eljárás lehetővé teszi jó minőségű, nagy példányszámú nyomtatások létrehozását. Ezt az eljárást használják plakátok, napilapok stb. nyomtatásához.

Szitanyomat – A szitanyomás technikáját már korábban Japánban is használták, mint textilfestő technikát. Előnye a többi grafikai sokszorosító eljárásokkal szemben, hogy nemcsak síkfelületre lehet nyomtatni, mint a többi nyomtatási eljárással, hanem domború vagy homorú felületek is alkalmasak erre a célra (Ihász, 1998). *„A szitanyomás egy speciális sablonkészítő eljárás. A sablont szitaszöveten hozzák létre. A szitaszövet nyitott területein nyomják át a festéket, a szövet többi területének hézagait viszont valamilyen anyag kitölti, elzárja”*(Gallusz, 2008, 29. oldal).

A mélynyomású technikák olyan grafikai eljárások, amelyeknél a festék a matrica (nyomóforma) mélyedéséből kerül a kartonra. A mélynyomással készített alkotások esetében a gazdag tónus dominál. Szilárd alapba (ez általában réz vagy alumínium alap) készül a rajz, melyet tűvel, szöggel vagy más finom vonalat hagyó eszközzel készítenek, kémiai eljárások segítségével kezelik a felületet. Savmaratással vonalas rajzot és gazdag tónusokat lehet létrehozni a matricán. A felület megmunkálásának módszerei alapján két csoportra osztjuk a mélynyomású technikákat: mechanikus és

maratott eljárásokra. A mechanikus eljárások esetében metszőkéssel és egyéb speciális grafikai eszközök alkalmazásával hozzák létre az alkotást a felületen. A maratott eljárásoknál a rajz bemélyítését az alapba savak, maró folyadékok (vasklorid, salétromsav) segítségével érik el. A festékezés és nyomtatás mindkét esetben a munkafolyamat utolsó fázisai közé tartozik.

- **Mechanikus eljárások** – száraztű vagy hidegtű, borzolás, réz- és acélmetszetek, (egyéb grafikai eljárások: pontozásos metszet, krétamodorú metszet, sajtolt vagy poncolt metszet).

Száraztű, vagy **hidegtű** - melyet nemcsak fémbe, hanem keményebb műanyagfelületbe vagy más alternatív felületre készítenek (sörösdoboz belseje, tejes vagy üdítős /tetra pack/ doboz belseje stb.). A keményebb felületekbe, mint a fém vagy a műanyag acéltű segítségével belekarcolják a rajzot, majd, ha a rajz elkészült, festéket visznek föl a felületre bőr tampon (bőrlabdacs) segítségével. *„Előfordul az is, hogy az ujjak segítségével dörzsölik be a festéket a felületbe. A lényeg az, hogy a festék bejusson a kikapart, kikarcolt vonalakba, mélyedésekbe”*¹⁷. Miután elkészültek a festékezéssel, az egész felületről óvatosan letörölik a festéket, így a festék csak a vonalakban marad meg. A nyomtatáshoz minőségi rajzlapot, esetleg kézzel merített papírt használnak, melyet a nyomtatás előtt beáztatnak, vízzel benedvesítenek. Festékezéskor speciális rézkarcfesték javasolt. Művészellátókban már vízalapú rézkarcfesték is kapható. Alternatív felület esetében, mint például a tejesdoboz, vagy tetra pack üdítős doboz, egyszerű ceruzával is készíthető vonalrajz. A festékezéskor ugyanúgy járnak el, mint az előző technikák esetében.

Borzolás, vagy mezzotinto esetében a matricán a rajzot sűrűn telepontozott felületekből, borzolóval hozzák létre. Speciális eszköze a himbavas, amely körív alakú fogazott éllel ellátott acélkés. *„Hosszában, keresztben, átlós és félátlós irányokban egyenletesen feltüskézzük vele a felületet, míg olyan nem lesz, mint a bársony. A himbavas sorjás peremű kis lyukak tömegét fúrja a lemezbe minden himbáláskor”* (Ihász, 1998, 31. oldal). Ezzel az eljárással létrejön egy sötét felület, majd a felborzolt felülettel tovább dolgoznak. Világos felületet a borzolt felület kisimításával hoznak létre.

Réz- és acélmetszeteknél közvetlenül a fém felületbe metszik bele a rajzot. *„A rézmetszet abban különbözik a többi technikától, hogy itt a vonalak olyan sokfélék és*

¹⁷ Rácz Noémi grafikusművész megjegyzése

érzékenyek lehetnek, amilyenek egyetlen más eljárásnál sem. A metszőkés többnyire V alakú árkot vés az anyagba, az így kiemelt rézcsík, a spén helyére kerül majd később a nyomdafesték” (Ihász, 1998, 27. oldal). A dúc lenyomtatásához mélynyomófestéket használnak, melyet különböző festékezési eljárás segítségével bejuttatnak a felületen kimetszett mélyedésekbe. A nyomtatás présgép segítségével, nedves kartonra történik.

- **Maratott eljárások** – rézkarc, lágyalap, repesztés, foltmarás (aquatinta).

A maratott eljárással készített grafikák abban térnek el az előzőktől, hogy a rajz vonalai nem mechanikus úton, hanem maratás által kerülnek a dúc felületébe. A vonalakat a lemez anyagától (Cu, Zn) függően különböző savak (vasklorid, salétromsav) segítségével maratják be a felületbe.

Rézkarc esetében fontos az alap elkészítése. A grafikusok általában sárgaréz lemezre dolgoznak, melyet csiszolás, polírozás, zsírtalanítás után felmelegítenek és bevonnak olyan anyaggal, amely ellenálló a savval szemben (Rembrandt alapján a kemény alap hozzávalója – méhviasz, masztix, szíriai aszfalt). A lealapozott felületre történik a rajz felvitele. Acéltű segítségével felrajzolják a rajzot az alapba, így láthatóvá válik a rézlemez felülete. *„Lehetőség van a lemez fokozatos maratására is, így változik a vonalak sötétsége (mélysége)”*¹⁸. Miután a rajz elkészült, saválló anyaggal bekenik a lemez hátsó felületét is, majd előmaratás után (salétromsav), vasklorid segítségével kimaratják a vonalakat. Csak azokat a felületeket marja ki a sav, amelyeket a rajz készítése során szabadon hagytak. Maratás után eltávolítják a lemez felületéről az alapozót, letisztítják, majd bőrlabdacs, vagy más eszköz segítségével felviszik a festéket a sav által kimart árkokba. A lemeztől eltávolítják a felesleges festéket, és nedves kartonra vagy merített papírra grafikai présgép segítségével lenyomtatják a grafikát.

Lágyalap - a rézkarckészítés egyik változata, ahol nem kemény alapot, hanem több viaszt tartalmazó lágyalapot használnak alapozáshoz. *„A lágyalapra rajzpapírt helyezünk, melyen már ott az elkészített vázlat. Ezt a tervet a lemezre borított papíron kész képpé rajzoljuk. Ahol a ceruza a papírra nyomódik, ott a papír a lemeztől magába szívja a lágy alapozó-anyagot. Lágyalapnál tehát nem tűvel karcoljuk fel az alapozó-réteget, hanem – papír közbeiktatásával – ceruzával”* (Ihász, 1998, 36. oldal).

Repesztés vagy réservage - a rézkarc technikából kialakított grafikai eljárás. A különbség az alapozásnál figyelhető meg. A fenti leírás alapján előkészített rézlemezre

¹⁸ Rácz Noémi grafikusművész megjegyzése

cukor és tinta keverékével viszik fel a rajzot ecset vagy toll segítségével. A rajz száradása után kemény vagy lágy alapozót visznek fel a lemez felületére, majd melegítés, száradás után hideg vízbe teszik a lemezt. A cukorral összekevert tus megduzzad és lereped a lealapozott felületről. Ezért kapta az eljárás a repesztés elnevezést. A további grafikai eljárás, és a lemezzel való munka hasonlóképpen zajlik, mint a rézkarc esetében. Ezzel az eljárással a „*tusrajz hatását lehet utánozni*” (Ihász, 1998, 36. oldal).

Foltmaratás vagy aquatinta – „A foltmaratással készült nyomatok nem olyan kemények, vonalások, mint a rézkarcok, inkább hasonlítanak akvarellre vagy lavírozott tusrajzra” (Ihász, 1998, 37. oldal). Ahhoz, hogy ez a finom tónushatás kialakuljon, „a lemezre egyenletesen gyantaport, aszfaltport visznek fel porozó-szekerényben, majd a felvitt alapozó port melegítéssel rögzítik a rézlemezre. Ecset és fedőlakk segítségével fokozatosan lefedik azokat a részeket, amelyek a nyomaton világosak lesznek és a lemezt fokozatosan maratják. Az eljárás következő fázisai a lemeztisztítás, festékezés és nyomtatás”¹⁹.

4.1.4 Szobrászati eljárások

Az eljárások lényege, hogy az alkotások nem síkban, hanem térben készülnek. Tehát az alkotásoknak van térbeli kiterjedésük. „*Az alkotó által létrehozott formák valóságos, háromdimenziós kiterjedésükben, a térben elhelyezve jelennek meg*” (Földy, 2008, 1. oldal).

Dombormű vagy **síkplasztika** – a síkfelületből plasztikusan kiállnak különböző képelemek. Attól függően, hogy a kompozíciós elemek kiemelkednek a felületből, vagy ellenkezőleg, besüllyednek a felületbe, beszélhetünk magas- vagy mély domborműről, lapos domborműről és féldomborműről.

Szobor vagy **körplasztika** – önállóan megáll a térben, mindegyik oldalról körbejárható. A szobrokat, körplasztikákat különböző eljárásokkal hozzák létre (kézzel formázzák, faragják, öntik stb.). A térbeli alkotások különböző anyagokból készülhetnek (kő, fa, bronz, vas, egyéb fémek, esetleg műanyag stb.). Az oktatásban használható, jól formázható anyagok közé tartozik a plasztilin (gyurma), agyag. Óvodai oktatásban közkedvelt a só-liszt gyurma. Öntésre alkalmas anyagok a gipsz

¹⁹ Rácz Noémi grafikusművész megjegyzése

vagy a papír. Karton esetleg hungarocell (polisztrén) is jól felhasználható háromdimenziós térplasztika vagy kispasztika létrehozásánál.

Síkplasztika kartonból – technikailag egyszerű kivitelezni, és látványos alkotások készíthetők belőle. A karton síkplasztika legegyszerűbb elkészítési módja a kivágott elemek egymásra rétegezése és a rétegek rögzítése ragasztó esetleg szegecselő pisztoly segítségével.

Lágy plasztika – a dombormű vagy síkplasztika olyan speciális változata, ahol a hagyományos szobrászanyagok helyett, mint például az égetett agyag, kő, fa, gipsz, ólom, bronz, puha vagy lágy anyagokat használnak. Ezek a domborművek leggyakrabban textíliából, nemezből, kaucsukból, vagy más, lágy és rugalmas anyagból készülhetnek.

Kasírozás – rétegező eljárást jelent, amikor egy hordozóra (lehet fa, karton, drót konstrukció stb.) rétegekben papírt, vagy más, arra alkalmas anyagot (például textíliát, vásznat) visznek fel. Az egyes rétegeket nedves, vagy száraz állapotban rétegezik egymásra, amelyeket ajánlott enyves ragasztó segítségével egymáshoz rögzíteni. Nedves állapotú rétegezés esetén a száradást követően a lemezek (főleg papír vagy karton esetében) megszilárdulnak.

4.2 Vegyes technikák vagy mixed média

A kortárs művészetben a vegyes technika vagy mixed média – a két fogalom ebben az esetben ugyanazt jelenti – megnevezés olyan alkotásokra vonatkozik, ahol egynél több médium (technika, anyag stb.) kerül egyszerre felhasználásra. A fogalom alatt elsősorban a vizuális művészet hagyományos technikáinak, alkotói módszereinek és műfajainak egy alkotáson belüli kombinációját, együttes felhasználását értjük. Célja a művészi munka és az alkotói folyamat végén létrejött alkotás egészének dinamikusabbá tétele. Vegyes technikáról vagy mixed médiáról beszélünk akkor is, ha a vizuális művészet klasszikus médiumai kerülnek egyszerre felhasználásra, vagy keverednek a vizuális művészet újszerű médiumaival, mint a film, videó, fény stb. Vannak szakirodalmak, amelyek a kollázs technikákat is vegyes technikaként jelölik. Mindenképpen egyet lehet érteni ezzel a besorolással azokban az esetekben, ahol az alkotói folyamatban a kollázson kívül más médium is felhasználásra kerül.

Amennyiben az alkotó a vászonra felfestett kompozíciót kiegészíti fénykép vagy újság részlettel (kollázs), esetleg felragaszt a vászonra egy tárgyat (aszamblázs), amelyet még kiegészít rajzzal, ebben az esetben vegyes technikáról beszélünk. Ugyanez a helyzet a rajzzal átalakított fénykép esetében is. A rajz esetében manuális vagy klasszikus rajzot értünk, ahol az alkotó konkrétan belerajzol vagy beleragaszt a fényképbe. Ebbe a kategóriába nem tartoznak bele a digitális úton, szoftver segítségével átalakított fényképek.

Lavírozott rajz – Legismertebb a lavírozott tusrajz, amely átmenet a tollrajz és a vízfesték (akvarell) között. A lavírozás lényege, hogy ecsettel és vízzel, néhol vonalak felhasználásával adjuk meg a tónuskülönbségeket – magát a rajzot foltokkal egészítik ki, fellazítják vagy elmosás a tussal megrajzolt vonalakat. Tus helyett gyakran használnak tintát vagy különböző fapácokat. Lavírozási technikák: tollrajz és festés, ceruza, színes ceruza és akvarell, pasztell és akvarell,

Froaszázs - a muchlázs egy másik variációja. Színes zsírkréta réteggel fedik be a rajzlap egész felületét (itt is lehet választani a monochrom vagy színes technika között), majd a rajzlapot tetszőlegesen összegyűrik. A gyűrést követően kisimítják a rajzlapot és a teljes felületet vízfestékkel fedik be. Ahol a gyűrést követően a zsírkréta felülete megtört, ott a rajzlapba beissza magát a vízfesték, így véletlenszerű vonalak jönnek létre. Ezekből a vonalokból lehet létrehozni az asszociációs készség segítségével egy új kompozíciót, amelyet filctollal, esetleg festékkel lehet majd kiegészíteni.

Kitakarásos technikák:

Viaszos kitakarás – ennél a technikánál viaszt és vízfestéket használnak, ahol a viasz víztaszító jellege válik fontossá a különböző textúrák létrehozásánál. Miután megrajzolták a kompozíció egyes elemeit, vagy felületeit zsírkrétával, a kompozíciót vízfestékkel festik meg. Mivel a viaszréteg taszítja a vizet, ezért a már viasszal vagy zsírkrétával befestett felületen izgalmas textúra jön létre a vízfesték hatására (Harrison, 2014).

Kitakarás maszkolószalaggal – egyenes, geometriai jellegű felületeket lehet létrehozni maszkolószalag segítségével. Egy kartonfelületre vagy alapozott vászonra tetszőleges irányban papír maszkolószalag csíkokat ragasztanak föl, majd az egész felületet befestik tetszőleges színnel. Miután a felület megszáradt, eltávolítják róla a papírból készült csíkokat, majd újabb maszkolószalag csíkokat

ragasztanak föl az előző csíkokkal ellentétes irányba, és újra befedik a felületet festékréteggel. Ez az eljárás tetszőlegesen megismételhető. Ebben az alkotói folyamatban a nézőpont vagy tárgynélküli kifejezőmód érvényesült, amelynek végeredménye geometrikus absztrakció.

Ragasztós kitakarás vagy kimosás – ennél az eljárásnál arabsgumi alapú ragasztó ajánlott, amely víz hatására oldódik, lemosható a felületről. Ragasztóba mártott ecsettel vagy egyéb rajzra alkalmas eszközzel megrajzolják a rajzlapon a kompozíciót, majd száradás után bekenik az egész felületet tussal, esetleg tintával. Miután a tusréteg is megszáradt, vízszög alatt lemossák a ragasztós felületeket, így előtűnik az elején a felületre felvitt rajz.

Oldószeres rajz – ennél a technikánál az oldószeres oldó vagy maró hatását használják fel a kompozíció elkészítésénél. A rajzlapot vagy kartont befestik vízzel oldódó tintával, majd száradás után hipóba, fehérítőbe, esetleg domesztoszba mártott ecsettel bele rajzolnak a felületbe (Harrison, 2014). Fiatalabb korcsoportnál inkább a tinta eltüntető toll használata ajánlott.

Grattage (grattázs) – vegyes festési technika, ahol az alakzatokat, textúrákat a nedves felületbe való belekaparással hozzák létre. Síkfelületre festékréteget visznek föl, és amíg meg nem szárad a festék, valamilyen eszközzel (ecset vége, ceruza, spachtli, stb.) mintákat, ábrát, formákat kaparnak a rétegbe. Száradás után újabb festékréteg vihető fel a már meglévőre, amelybe szintén rajzot lehet kaparni.

Décalcomanie (dekalkománi) – érdekes felületek, textúra létrehozása nedves síkfelületen, különböző anyagok belenyomkodásával. A még nedves festékfelületbe különböző anyagokat vagy tárgyakat nyomnak, amelyek érdekes felülettel, textúrával rendelkeznek. Ez lehet textília, összegyűrt újságpapír vagy fólia stb. Az így kialakított felülettel még tovább dolgoznak. Az eljárás megfordításánál a száraz felületre nyomkodják a festékekkel bekent tárgyakat (Pázmány, Permay, 1999).

Alkímázs – Az alkímázs kifejezés az alkímia és a kollázs szavak vegyítésével jött létre. A technika rokonságot mutat az oldószeres rajzzal, azzal a különbséggel, hogy konkrét képeket, fotókat, reprodukciókat használnak föl az alkotás folyamatában, illetve az alkotó azok tartalmának átalakítására összpontosít. A technika lényege, hogy egy előre kiválasztott reprodukció egyes részeit az alkotó kémiai anyagok segítségével (oldószer, fehérítő stb.) kitörli, vagy halványá teszi. A hangsúly a törlés által

keletkezett hiányon van, amit az alkotó saját belátása szerint pótol vagy egyszerűen meghagyja a kompozícióban a hiányt.

Merz-kép – Kurt Schwitters dadaista művész alkotói alapelvét jelöli a merz kifejezés. Maga az elnevezés véletlenszerű. Egyik kollázsán a „kommerzbank” kifejezést vágta ki egy újságból, és ragasztotta föl a kompozícióba, ahol a felragasztott szónak csak a közepét (merz) lehetett látni, ettől fogva ez lett művészi megnyilvánulásának az elnevezése. Kollázsaihoz a nagyvárosi lét mindennapi hulladékait (papír, rongy, fém, babakocsi kereke stb.) használja föl, melyet kiegészít festékkel, fotóval stb. Ezeket a mixed médiával készített alkotásokat a merz-képnek nevezte el.

Plasztikus graffiti – ez az egyedi eljárás az assamblage, a plasztikus kollázs, a graffiti és a hulladék, vagy újrahasznosító művészet vegyítéséből jött létre, és jellemzően a street art műfajba tartozik. A plasztikus graffiti, melynek kitalálója Arturo Bordalo portugál képzőművész, épületek tűzfalára készül, így murális alkotásnak is tekinthető. Az alkotó legtöbbször a helyszínen található hulladékot, különböző fém és műanyag tárgyakat használ föl a kompozíció elkészítéséhez, melyeket különböző eljárással erősít fel a falra. Ezek az elemek a síkból kilépve plasztikus hatást kölcsönöznek az alkotásnak. Az alkotás utolsó fázisa a felragasztott térbeli elemek szórópisztoly, vagy ecset segítségével történő megfestése.

3D toll – térbeli alakzatok létrehozására alkalmas eszköz, mely magában hordozza az alkotási módot is. Ötvözi a sík és térbeli alkotási módot. Abban különbözik a 3D nyomtatótól, hogy a térbeli alakzatot nem szoftver segítségével hozzák létre mechanikus (elektronikus) nyomtatás útján, hanem manuálisan. A toll elektromos áramra működik, hasonló elven, mint a szálhúzásos nyomtatók. A tollba adagolható megolvasztott műanyag szál segítségével hozzák létre a térbeli formákat. Legegyszerűbb alkotási mód, hogy egy előre elkészített rajz (sablon vagy „szabásminta”) alapján síkban külön-külön megrajzolják a tárgy oldalait, majd miután megdermedt a műanyag szál, felveszik a síkfelületről a lapokat és térbeli alakzattá ragasztják őket.

4.3 Modern média

Ebbe a kategóriába a hagyományos technikáktól és képzőművészeti eljárásoktól eltérő technikákat soroljuk, melyekre hatással van a XX. században bekövetkezett gyors technikai és

kulturális fejlődés is. Mindenképpen ide tartozik a klasszikus fotográfia, a film vagy kísérleti film és a videófilm is.

- Kollázs technikák – A XX. század elején elterjedt alkotási eljárás, technika. Lényege a síkfelületre felragasztott elem. A felragasztott elem lehet újságpapír, fotó, falevél, borosüveg címkéje, gyufaszál stb. A kollázs technika esetében csak kivágott, felragasztott elemeket használnak. A festéssel, rajzzal vagy más médiummal kiegészített kollázskép vegyes technikának minősül, ilyen például az ún. merz-kép.

Betűkollázs vagy tipomontázs - ennél a technikánál újságból, plakátból vagy nyomtatott felületről kivágott betűelemeket használnak. A kompozíciót betűből építik föl.

Plasztikus kollázs - A plasztikus kollázs vagy relief kollázs jellegzetessége, hogy az alkotó a kollázs kompozíció egyes sík elemeit megtöri, behajtja, meggyűri, ezáltal az egyes elemek kiállnak a síkból.

Dekollázs - A dekolázs (decollage) technikát gyakran nevezik fordított kollázsnak is. Lényege az egymásra ragasztott felületek letépése, leszakítása, vagy a felületek roncsolása. Tépés következtében a felületen megjelenő visszatépett felületekkel érnek el különös hatású kompozíciókat.

Rollázs - ebben az esetben egy vagy több azonos teljes képet vagy reprodukciót használnak. A képet azonos vastagságú sávokra vágják fel, majd a sávokat úgy ragasztják a felületre, hogy eredeti sorrendjüket megváltoztatják, ez által teljesen új képek jönnek létre. (Kolář, 1999).

Prollázs - a készítési elv ugyanaz, mint a rollázs esetében, azzal a különbséggel, hogy az új kompozíció létrehozásához két egymástól eltérő képet használnak föl. Ebben az esetben különböző tartalmakkal lehet dolgozni. Az új kompozíció létrehozásánál nagyfokú asszociációs képességre van szükség (Kolář, 1999).

Ventilázs - az eljárás hasonló, mint a rollázs vagy a prollázs esetében, azzal a különbséggel, hogy a sávok felragasztásánál nem a teljes sávot ragasztja föl az alkotó, hanem a sáv két végét úgy, hogy a felragasztott sávok kidomborodjanak a felületről. Ezzel az eljárással a felületről kiálló, domborműszerű prollázs vagy rollázs készíthető. A ventilázs másik elkészítési lehetősége, *„amikor a művész úgy ragasztja fel az egyes elemeket egymásra, hogy a felragasztott darab másik vége szabadon van. Ez a megoldás a tárggyal való interaktív manipulációra ad lehetőséget”* (Štofko, 2007, 279. oldal).

Muchlász - ennél a technikánál is már kész, konkrét tartalmakkal lehet dolgozni. Egy konkrét fotót vagy reprodukciót benedvesítenek, hogy a papír rostjai képlékenyek legyenek. A képet kézzel összenyomják, összepréselik, összegyűrik, majd ha elérték a kívánt hatást, felragasztják azt a kívánt felületre. Az eljárás során a kész tartalmat deformálják, módosítják.

Montázs - francia eredetű szó, „összeillesztést” jelent. A montázs során az alkotó különböző tartalmakat montíroz össze, ebből jön létre egy új tartalom (1+1=3) - azaz két vagy több képi elem együtt egy harmadik, magasabb szintű mondanivalót hoz létre.

Aszamlázs vagy tárgykollázs (assemblage) - Az aszamlázs abban tér el a kollázstól, hogy az alkotó a képalkotásnál különböző tárgyakat használ föl a kompozíció létrehozásához. Ezeket a tárgyakat ragasztással, vagy más eljárással rögzítik a felülethez.

Akkumuláció – vagy tömörítés, az aszamlázs technika egyik variációja, ahol egynemű, azonos tárgyakat halmoznak föl egy adott térben. Ez a „tér” lehet befőttes üveg vagy egy egyszerű doboz. Ebben helyezik el a tárgyakat.

Fumage (fumázs) - sajátos képzőművészeti technika, ahol a kompozíciót tűz és füst segítségével rajzolják meg. Az eljáráshoz leggyakrabban egyszerű gyertyát használnak. A gyertya fölé tartják a kartont vagy farostlemezt, és a gyertya mozgásával, füstje és lángja segítségével alakítják ki a kompozíciót. Ajánlott fehér vagy világos színnel lealapozott farostlemezt használni, de egyszerű rajzlappal is működik. A füstöléssel nagyon látványos átmeneteket lehet képezni.

Empaquetage - empaketázs vagy csomagoló művészet. A technika lényege, hogy csomagolás technikájával eltüntetik a tárgyak részleteit, feloldják a körvonalait és titokzatossá teszik a tárgyat, ezáltal új jelentéssel látják el.

Rayogram, rayográfia - vagy fotogram. Az eljárás jellegzetessége a fényképezőgép nélkül készült fotó. Fényérzékeny lapra (fotópapír) különböző tárgyakat helyeznek el, melyeket egy pillanatra megvilágítanak éles fényel. Utána a fényképpapírt előhívó folyadékba helyezik, és hagyományos módon előhívják és rögzítik. A tárgyak helye fehéren marad a fotópapíron. A papír azon része, amelyiket ért a fény, besötétül. Fekete – fehér kontrasztos fotogramok készülnek ezzel az eljárással.

Cianotípia - vagy kéknyomat kísérleti fényképtechnikai eljárás, hasonló a rayogramhoz vagy fotogramhoz. Fényérzékeny felületre különböző tárgyakat helyeznek el. Ezeknek a tárgyaknak a lenyomata adja magát a kompozíciót, képet. A cianotípia és fotogram közötti különbség, hogy a cianotípia esetében nem használnak fényképpapírt, sem előhívó folyadékot a kép előhívásához. A tetszőleges hordozó felületet, amely lehet papír, karton, vászon, selyem stb. fényérzékeny folyadékkal kenik be, majd különböző tárgyakat helyeznek el rajta. A fényérzékeny oldat vörösvérplásmá, ferriamoniumcitrát és desztillált víz keverékéből készül, mely zöldes-sárgás színű. A felület előkészítésének, kompozíció kialakításának a fázisai nappali fénymentes helyiségben történik. Magát az oldatot is védeni kell a fénytől. Miután a kompozíció elkészült, a hordozó felületet nappali fényre teszik (intenzív napsütés a legefektivebb). Egy bizonyos idő eltelté után az eredetileg zöldes-sárgás felület az UV fény hatására bekékül, a hordozón kitakart felületeken a hordozó felület színe fog dominálni.

4.4 Elektronikus és digitális médiák

Elektrografikának vagy elektrográfiának azokat a képzőművészeti alkotásokat nevezik, melyek elektronikus eszköz, „.....alkalmazásával készülnek oly módon, hogy a képalkotás az eszköz egyedi sajátosságain, más technikai lehetőséghez nem hasonlító jellemzőin alapszik, vagyis a technika szerepe túllép a közvetítő-reprodukciós vagy sokszorosító funkción“ (Gyenes, 2014). Az elektrografika eszköze lehet minden olyan elektronikus eszköz, amely segítségével létrehozható önálló vagy sokszorosított grafika. Erre az oktatásban is használható legmegfelelőbb eszköz a fénymásoló, melynek segítségével különleges grafikák készíthetők (Copy art – fénymásolás művészete). Az elektrografika egyik speciálisabb változata a fax által elküldött és előállított grafikák (fax art). A mobiltelefonok és internet megjelenésével a fax fokozatosan kiment a divatból, így ez az elektrografikai médium eltűnőben van.

Copy-motion - A xerox-művészetből (fénymásolás művészete) származó technikai megoldás, amikor a másolni szánt képet, szöveget stb. a másolás közben elmozgatjuk, illetve folyamatosan mozgatjuk az üveglapon. A végeredmény modifikált, torzult vizuális megjelenés, ami többszörös mozgás találkozásából keletkezik. Napjaink szkennerei is hasonló hatások elérésére alkalmasak, amit az elektrográfusok ki is használnak (Gyenes, 2014).

Foto-elektrográfia - Olyan elektrográfia, melynek kiindulását fotográfia, fotografikus kép alkotja (Gyenes, 2014).

Xerox-kollázs vagy xerográfia- Ebben az esetben a kollázst vagy grafikát fénymásoló segítségével hozzuk létre. Különböző tartalmakat tudunk egymásra másolni. Az így készült alkotásoknak a jellegzetessége a transzparencia (átláthatóság). A technika alkalmas színes és fekete-fehér grafikák létrehozására.

Fax art – az alkotók a telefaxot, mint kommunikációs eszközt használták fel kísérleti grafika létrehozására. Egy kész grafikát, kollázst vagy bármilyen technikával elkészített alkotást faxon átküldték egy másik faxgéppel rendelkező telefonkészülékre, ahol a gyenge minőségű felbontás vagy éppen ebből a gyenge minőségből adódó hiba érdekes grafikai megoldásokat produkált.

A **digitális művészet, digitális média** (vagy számítógépes grafika) abban különbözik a hagyományos művészettől, hogy az alkotók a számítógép, annak szoftverei, online digitális rajzprogramok stb. segítségével hozzák létre a különböző képzőművészeti alkotásokat. Leegyszerűsítve azt is lehetne mondani, hogy a művészi hozzáállás, cél és attitűd nem változott, csak az eszköz. Az ecsetet felváltotta a digitális festőprogram a ceruzát pedig a digitális toll. A számítógépek és táblagépek is rendelkeznek önálló grafikai programokkal, sőt az okos telefonok szoftverei között kollázs készítő program is megtalálható. Majdnem mindegyik digitális, kommunikációs eszköz alkalmas digitális alkotás elkészítésére. Az oktatásban többféle grafikai programot, szoftvert vagy online alkalmazást használnak. Mivel gyorsan változó iparról, közegről van szó, érdemes követni a grafikai szoftverpiacot, ahol az újonnan megjelenő programok megpróbálják kiszolgálni a gyorsan változó igényeket, és a szoftvercégek igyekeznek az igényeknek megfelelően új, innovatív ötletekkel előállni. A számítógépes grafikát²⁰ három fő csoportba tudjuk besorolni: raster grafika, vektor grafika és 3D grafika.

- **Raster grafika** vagy pixelgrafika „olyan digitális kép, ábra, melyen minden egyes képpontot (pixelt) önállóan definiálnak. A pixelgrafikus rajzolóprogramok a képeket mátrix-szerűen elrendezett képpontokból, pixelekből építik fel. A sorokat és oszlopokat alkotó képpontok különböző

²⁰ A digitális média (számítógépes grafika) rész felosztása, tartalmának kialakítása Lukács Zsolt grafikusművész és Rácz Noémi grafikusművész szakmai irányításával és segítségével történt.

színűek lehetnek, ezekből a pontokból áll össze a rajz. A bitmap grafika (vagy rasztergrafika) egy kép tartalmát egy négyzetrácson elhelyezkedő színes képpontok összességéként, ún. pixelekkal írja le” (Virgis, 2012).

2D rasztergrafikai programok például: Adobe Photoshop, Corel Photopaint, Paintshop, Krita, Sai, Procreate, GIMP.

- **Vektor grafika** olyan képábrázolási módszer a számítógépes grafikában, ahol a képet parametrikus görbékből (Bézier-görbe), illetve azok összekapcsolásával, modellezésével állítják elő. „Hangsúlyozni kell, hogy a vektoros ábrázolás tárolási formátum, a kép megjelenítésekor (akár képernyőn, akár hagyományos nyomtatón) rasztergrafikus formátumba alakítja, hiszen mind a monitorok, mind a nyomtatók pixelekből állítják össze a képet. A vektorgrafikus szerkesztő programok általában lehetővé teszik az objektumok forgatását, mozgatását, tükrözését, nyújtását, általában affin transzformációit, a megrajzolás sorrendjét, és azt, hogy az egyszerű objektumokból sokkal bonyolultabbakat lehessen szerkeszteni“ (Virgis, 2012).

2D vektorgrafikai programok: Corel Draw, Adobe Illustrator, Inkscape, Zonner callisto

- **3D grafika (modellezés)** a számítógépes grafikának olyan speciális változata, ahol térbeli alakzatok létrehozására, és az azokkal való grafikai munkára van lehetőség. A virtuális térben megalkotott objektumok a reális világban található, észlelhető tárgyak fizikai tulajdonságainak illúzióját keltik. ²¹

3D grafikai programok: Sketch Up 8, Blender 3D models, Tinkercad, Sculpttris

A vizuális nevelés keretein belül a következő területeken használják fel leggyakrabban a különböző számítógépes grafikai programokat: *digitális festmény készítése* (Relevation Natural Art, Adobe Photoshop, GIMP), *fénykép átalakítása, digitális fényképpel való munka* (Adobe Photoshop, GIMP, Photomorf), *szöveggel való művészi munka, tipográfiai játékok, graffiti* (Cool Text Graphics Generator, 3D Text Logo Creator, Word Art, Graffiti Creator), *egyszerű animáció készítése* (Pivot, Logomotion, StopMotion, Synfig Studio, Krita, Adobe

²¹ „Ma már 3D grafikát vektor grafika segítségével is lehet modellezni: <https://www.digitalartsonline.co.uk/features/hacking-maker/7-best-tools-for-painting-3d-modelling-sculpting-in-vr/> Oculus, Gravity Sketch, Tilt Brush”. Ráczi Noémi grafikusművész megjegyzése.

Photoshop), *képregény, fotóregény készítése* (Stripgenerator, Super Hero Squad, Comeeko Pickstrips, Krita), *webgrafika, kiadvány szerkesztése, tördelése* (Adobe InDesign).

4.5 Újmédia

Nehéz pontosan meghatározni az újmédia művészet lényegét, mivel napjainkban körvonalazandó, folyamatosan formálódó közegről van szó. Ezért pontos, és általánosan elfogadott definíciója nincs. A fogalmat legtöbbször úgy emlegetik, mint a digitális, hálózati és interaktív eszközök gyűjtőrendszerét. Štofko szerint (2007, 195-197. oldal) „*az újmédia művészet alapbázisának a digitális és elektronikus médiák tekinthetők, amelyek integrálják az interaktivitás és mediális kommunikáció elemeit*”. Egy másik definíció szerint: „*az újmédia a digitális hálózati kommunikáció révén létrejövő médiatípus átfogó neve. Az újmédia fogalma magába foglalja a multimédia és interaktív média jellegű tartalmakat, az újszerű egyéni és közösségi cselekvési formákat egyaránt*” (JGYP, 2014)²². Az újmédia fogalomkörébe sorolják a közösségi internetmédiát, a mobil eszközök, okostelefonok és táblagépek alkalmazásait, interaktív televíziót, videómegosztó csatornákat. „*Ezek adatbázisszerűen működnek, a tartalom szerkesztés nem lineáris, különböző pontokon kapcsolódhatunk be- és ki. Jellemző rájuk az interaktivitás. Az információáramlás nem egyirányú, hanem kölcsönös. Nemcsak az erre hivatottak tudnak tartalmakat közvetíteni a tömegek felé, hanem gyakorlatilag bárki közzétehet bármit*“ (JGYP, 2014). A művészek ezeknek a médiumoknak a segítségével hoznak létre olyan esztétikai tartalmakat, amelyeket az újmédia művészet kategóriájába sorolnak. Lev Manovich szerint (2001), az újmédia maga a digitális média. Az oktatás tekintetében ide tartozhatnak azok az online programok, szoftverek, melyek segítségével internetes vagy digitális tartalmak hozhatók létre, alkalmasak digitális festmény vagy grafika létrehozására, médiatartalmak átalakítására, animáció elkészítésére stb. Ezek az eszközök az oktatásban és a művészeti oktatásban szintén fontos szerepet töltenek be, mivel teljesen más vizuális nyelvet használnak, mint a hagyományos művészet.

Net art – vagy hálózati művészet. A net art elsődleges közege, médiuma az internet, és nem azonosítható a világhálón közzétett alkotásokkal. A net art vagy hálózati művészet lényege,

²² az idézet elérhető a következő hivatkozáson keresztül:

http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/MediaelmeletV2/vi22_hagyomnyos_kontra_j_mdia.html

hogy az internet eszközeivel, nyelvi és technikai lehetőségeinek a segítségével jön létre, és jellegzetesen a hálózat nyelvezetét használja. Tehát a fogalom nem a világhálóra feltöltött esztétikai tartalmakat jelenti, hanem azoknak a tartalmaknak az összessége, amelyek a világhálón jönnek létre az internet eszközeinek segítségével.

Generative art – vagy generatív művészet. A generatív művészethez olyan alkotások tartoznak, amelyeket algoritmuson alapuló önálló rendszerek hoznak létre. Sok esetben mesterséges intelligencia művészetéről beszélnek. Celestino Soddu (2013) szerint a generatív művészet az a gondolat, amely a mesterséges események genetikai kódjaként valósul meg, mint egy dinamikus komplex rendszer felépítése, amely képes végtelen variációk létrehozására. Leegyszerűsítve olyan, a vizuális művészet kategóriába tartozó alkotások összessége, amelyet algoritmuson működő program (gép, mesterséges intelligencia) hoz létre.

4.6 Intermédia

Az intermédia értelmezhető egyfajta átmenetként két vagy több műfaj között. A kifejezés alatt leggyakrabban a médiumok közötti új területeket értik. Olyan megnyilvánulási formák sorolhatók ide, mint a hang- vagy video-installáció, vizuális zene (sound art), hangköltészet, performance, happening stb., ahol a vizuális elem mellett gyakran megjelenhet a több érzékszervre ható (tapintás, látás, hallás, szaglás és nem ritka esetekben az ízlelés) elem is, mint például a hang, zene, mozgás stb. A kategóriák és műfajok közötti határok eltűntek, illetve átjárhatóvá váltak. A műfajok közötti eljárás sok esetben a művészi koncepció részét képezi. Ennek is köszönhetően a mai művészetek jelentős része – ahogy Gyenes is megjegyzi – az intermédia kategóriába tartozik. Štofko a különböző eljárásokat, technikákat vagy műfajokat természetük alapján két csoportba osztja: statikus és akción alapuló intermédia. Az intermédia kategóriába sorolja a konceptuális művészet „termékeit” is. Ez a besorolás azért is logikus, mivel a konceptuális művészet áthatja az újmédia művészetet, megteremtve ezzel a művek gondolati alapját. Az intermédia jellegű alkotások megjelenési formái sokrétűek, az objektktól kiindulva az installáción át a videóművészetig, fényművészetig terjed.

4.6.1 Statikus intermédia

A statikus intermédia meghatározás esetében a tér és az abban elhelyezett alkotás viszonyából indul ki, amelyre a mozdulatlanság jellemző, még akkor is, ha az alkotás rendelkezik videó, hang vagy interaktív elemmel. A jellemzők alapján Štofko (2007) ide sorolja a site specific

art, installáció, land art, assamblage art, object art, environment stb. műfajokat és azok alkotói módszerét.

Land art – olyan művészeti eljárás vagy műfaj, amely a művészi tevékenységet kiterjeszti a valóságos térbe, környezetbe, amely leggyakrabban a táj vagy a város. A művészek a hagyományos alkotói eljárások helyett új eljárásokat keresnek, amelyek segítségével a természetben hajtanak végre változásokat. Ezek a változások rendszerint olyan nyomok a természetben, amelyek nem okoznak tartós, visszafordíthatatlan változást, és nem károsítják a természetet. A land art művészetet a tájművészet kifejezéssel is azonosítják. A fogalommal párhuzamosan megjelenő hasonló műfaj az earth art, vagy földművészet.

Installáció – a megnevezés az alkotás elkészítési módjára utal. Egy konkrét térben különböző tárgyak, berendezések összeszerelése, összekapcsolása. Olyan nagyméretű assamblage, amely gyakran kitölti a választott belső teret. Az installációs művészet lényege, hogy nem a térben felinstallált tárgyra vagy berendezésekre összpontosít, hanem a tárgyak és a tér közötti összefüggésekre, kontextusra. Attól függően, hogy a művész milyen médiumokat használ az installáció folyamán, illetve melyik válik meghatározóvá, megkülönböztetünk: video-, fény-, hang- és interaktív installációt.

Environment – környezetszobrászat. Az environment kifejezés környezetet, körülforgást jelent. A művészek gyakran törekednek az emberi környezet művészi átalakítására, ahol klasszikus szobrászati eljárásokat is alkalmaznak, de nem feltétlenül. Sok szakirodalom az installáció szinonimájaként is említi az environmentet.

Site specific art – helyspecifikus vagy helyhez kötött installáció. A helyspecifikus installáció lényege egy konkrét helyhez való kötöttség. A művészt az alkotás létrehozásánál egy konkrét hely inspirálja, erre tervezi meg az installációt, amely gondolatilag, és sokszor esztétikailag is, azon az adott helyen működik. A hely és a térben elhelyezett tárgyak közötti kontextus annyira erős, hogy az installáció beemeléseivel egy másik térbe, megsérül az alkotás eredeti jelentése, illetve nem fognak működni a kontextusok.

Assemblage art – a Pop art kultúrához kötődő térplasztikai jelenség közös megnevezése. Sokféle megjelenési formája, változata van. A térplasztikához

felhasznált tárgyakat a művész a reális életből emeli be a művészetbe. Gyakran használnak ipari és a tömeggyártáshoz kötődő tárgyakat, ipari hulladékot, természetes, organikus jellegű elemeket - természetes és mesterséges formákat egyszerre.

Object art – vagy objektművészet. Az objektművészet kész objektumok, használati tárgyak felhasználásával hozza létre a különböző összefüggések rendszerét. Nem célja az ábrázolás, sokszor inkább egy valós tárgy művészetbe való beemelésével asszociációkat, kontextusokat hoz létre. Az objektművészet szorosan kapcsolódik a ready-made (késztermék, a környezetből kiemelt tömegcikk) és az objet trouvé (talált tárgy) fogalmakhoz.

Junk-art – vagy hulladékművészet. Ennek a műfajnak az alapanyaga a nagyváros, az ipar vagy az emberi léthez kapcsolódó tárgyak, hulladékok. A hulladéktárgyak felhasználásának, vizuális alkotássá való átalakításának a folyamata, módszere sokféle lehet: kollázs, aszamlázs, akkumuláció, szobrászati eljárások, installáció stb. A junk-art mint műfaj elsősorban a Schwitters-féle merzképben és elméletében, valamint a neodadaizmusban gyökerezik, amely a po-art kultúrában teljesedik ki.

Sound art – vagy hangművészet, a zene és a képzőművészet határán helyezkedik el. *„Olyan intermediális műfaj, ahol a hang különböző formáit összekapcsolják a vizuális nyelv kifejező eszközeivel”* (Štofko, 2007, 287. oldal). A hangművészettel foglalkozó művész munkájába beépíti a zajzene (noise), a szobrászat, az elektronika, az építészet a film-, illetve a videóművészet elemeit. Gyakran összekapcsolják más műfajokkal, mint happening, performance vagy az installáció.

Book art – vagy művészkönyv. A művészkönyv a képzőművészek által alkotott egyedi vagy kis példányszámú speciális könyv. Jellegzetes típusai: könyvtárgy, átalakított nyomtatványok, objektok, festett könyvek, koncept alkotások, könyvszobrok, kivágással létrehozott művek, rajzkönyv, dobozkönyv, fotóregény és performansz jellegű könyvmunka (Gyenes, 2014).

Video art – vagy videóművészet. A videó művészeti jelentősége abban rejlik, hogy az előállított kép azonnal ellenőrizhető, korrigálható vagy módosítható és monitor vagy vetítő segítségével reprodukálható. Ahogy Sebők Zoltán írja Az új művészet fogalomtára munkájában (1996, IV. rész, 63. oldal): *„A videó art (videóművészet) kifejezés nem kifejezetten külön irányzatot, hanem inkább a videóberendezés (kamera,*

képmagnó, monitorok) művészi szándékú felhasználását jelenti“. A meghatározás ma is aktuális, azzal a különbséggel, hogy a „videózás“ technikai háttere megváltozott - digitalizálódott. A videóművészet átalakította a művészet műfajait, a művészek hozzáállását és új utakat nyitott meg az alkotásban. Videókat rögzíteni és vágni egyszerű telefon segítségével is lehetséges, és a film „levetítésének“ is különböző módzatait ismerjük. Az intermédián belül sok műfaj beépíti a videó kínálta lehetőségeket az alkotói folyamatba. Ennek köszönhetően olyan műfaji mixek jöttek létre, mint a videóinstalláció, videó performance stb.

Fényművészet – Ahogy az újmédia esetében már említve volt, a művészet átalakulására és a mediális művészet formáinak kialakulására mindenképpen hatottak a kor technikai, kulturális és társadalmi viszonyai, valamint a digitalizáció. Amennyiben ebből a megállapításból indulunk ki, a fényművészet fejlődésére az optoelektronika volt nagymértékben hatással. A vizuális művészetekben mindig is fontos szerepet töltött be a fény – mint téma. A fényművészet abban hoz újdonságot a művészetbe, hogy a fényre, nemcsak mint témára, hanem mint eszközre és anyagra tekint. A fényművészet a kortárs művészet egyik jelentős, dinamikusan változó területe. A fényművészetnek az alkotói folyamatban sokféle változata, megjelenési formája van, attól függ, hogy melyik oldalról közelíti meg a művész a fény természetét. A fényművészet kategóriába sorolható: a *fényjáték, fényvetítések, fényfestés, fény-kinetika, neonfény és ultrafény-installációk* (a fény installációk általában), a *lézerfény, holográfia, kísérleti fotó bizonyos területei* (light art), illetve bizonyos szakirodalmak a fényművészethez sorolják a *3D mapping* (épületvetítés) eljárást.

- **Light art (fénygrafika)** - A fénygrafika vagy light art a fényművészet kategóriába tartozik. Elsősorban a fény által hagyott nyomok értelmezésével, azok vizuális művészeti formává való átalakításával foglalkozik. Technikailag egyszerűen kivitelezhető alkotások hozhatók létre irányított fényforrás és fényképezőgép segítségével, amelyek iskolai környezetben is elkészíthetők. Szükség van fényforrásra (gyertya, elemlámpa, led stb.), egy sötét helysége és egy fényképezőgépre. Fényforrás segítségével különböző vonalakat, ábrákat lehet rajzolni a levegőbe. Ezt a mozgást fényképezőgép segítségével rögzítik. A tevékenységet többen is végezhetik egyszerre. A fényképezőgépet javasolt hosszabb expozíciós időre állítani, így nemcsak egy pillanatot rögzít, hanem az egész folyamatot.

- **Fényjáték** – A fényjáték Gyenes Zsolt értelmezése szerint olyan „*kísérleti műfaj, ahol a leginkább színes fényt különféle közegeken keresztül módosítva, dinamikus, időben változó, folyamatos vizuális élménnyé teszik. Ha filmen, videón rögzítik az akciót egyfajta absztrakt képi világú mozgóképről, illetve filmről beszélhetünk*” (Gyenes, 2014). A digitálisan megkomponált fényjátékokat gyakran installálják föl (fényinstalláció) nagyméretű belső terekben, csarnokokban, ahol a vizuális élmény elemi erővel hat a szemlélőre²³.

4.6.2 Akción alapuló intermédia

Az akción alapuló intermédia jellegzetessége, hogy nem törekszik műtárgy létrehozására, hanem az alkotói folyamatot állítja az egész műalkotás középpontjába. „*Olyan kifejezőmód, amely a cselekvésre, a valós időben történő, a művész személyes közreműködésén alapuló akcióra helyezi a hangsúlyt*” (Hegyi, 1989, 58. oldal). Maga az esemény egyszeri történés. Az emberi test vagy maga a művész teste kulcsfontosságú az alkotás létrehozásában. Az akció fontos részét képezi maga a néző is, aki tevékeny résztvevőjévé válik az akciónak. Olyan alkotási módok, műfajok tartoznak ide, mint a body art, performance, happening, event stb.

Body art - testművészet. „*A hatvanas évek egyik expansionista és médiumújító megnyilatkozása, amely a művész személyére, testére, személyes fizikai jelenlétére is kiterjeszti a műalkotás fogalmát, illetve a kreatív folyamat gyakorlatát*” (Hegyi, 1989, 98. oldal). Szakírók a body art műfajt a performance művészet egyik ágaként is szokták emlegetni. A technika vagy alkotói megnyilatkozás lényege, hogy az alkotó saját testét használja fel az alkotás létrehozásához, pl.: élő szobor, testfestés, a test fizikai határainak, korlátainak a kutatása stb. A body art leggyakoribb megnyilatkozási formája az akcióművészet, ahol a művész több médiumot is használhat egyszerre az akció során (zene, szöveg, videó stb.).

Performance – képzőművészeti és színházi elemeket kombináló egyszeri vizuális műalkotás, amelynek alapját az emberi cselekvés képezi. Jellemzője, hogy a művész „*saját testét illetve személyiségét s annak közvetlen környezetét használja témaként és kifejezési eszközként, művét pedig "élőben" mutatja be*” (Sebők, 1996, IV. rész 53. oldal). A performance alkotás leginkább egy előre megtervezett színházi előadásra

²³ Ennek a művészeti ágnak a legjobb példája a TeamLab csoport munkái Tokióban. Az alkotások a következő hivatkozáson keresztül elérhetők: <https://borderless.teamlab.art>

hasonlít. Meghatározott tartalma, pontos menete, forgatókönyve van. A művészi improvizáció kis mértékben fordul elő, a megtervezettség van a hangsúly. Gyakran kombinálják zenével, szöveggel, de vetítéssel, videóval is kiegészíthetik az előadást.

Happening – *"Az ötvenes években létrehozott sajátosan nyitott, intermediális művészi tevékenységforma. Lényege az időben zajló történések megszervezése, tekintet nélkül a műfaji eltérésekre. Magába foglalja a véletlenszerű eseményeket, a meglepetést és az előre nem látott reakciókat, illetve a pontosan megtervezett és kiszámított cselekvéseket"* (Hegyí, 1989. 186. oldal). Hasonló vizuális műfajról van szó, mint a performance esetében, azzal a különbséggel, hogy a happening sokkal nyitottabb a közönség felé. A művész részéről több benne az improvizációs lehetőség, maga az „előadás” képlékeny, illetve az előadóművész bekalkulálja az előadásba a nézők spontán reakcióit is. Bizonyos esetekben az előadás tartalmazhat provokatív elemeket, amelyeknek a célja, hogy kommunikációt indítson el a mű – művész – és befogadó között.

Event – történés vagy esemény. A kifejezést Allan Kaprow használta először az 1950-es években, amely a művészettel kapcsolatos sorozatos események megnevezésére vonatkozott. Az event szituációs művészeti kifejezésformát gyakran azonosítják a happeninggel, mivel hasonló struktúrával rendelkezik. Az event abban tér el legjobban a happeningtől, hogy sokkal rövidebb ideig tart.

4.7 Multimédia

A multimédia jelentése az idegen szavak szótára szerint: több információs csatornát használó rendszer. Štofko szerint: *„az interaktív kommunikáció elektronikus eszközrendszere”* (Štofko, 2007, 173. oldal). A multimédiához soroljuk azokat az eljárásokat, ahol a vizuális művészet elemei, anyagai, eszközei egyesülnek vagy kiegészülnek nem vizuális elemekkel, mint például a hang, irodalom, dráma, tánc vagy interaktivitás. Tehát ide tartoznak azok az alkotások, amelyek az ember többféle érzékszerve által, vagy érzékszervére hatnak (látvány, fény, illat, hang, tapintás), és interakcióra készíteti a nézőt. Gyenes Zsolt szerint *„a multimédia lehetővé teszi, hogy a számítógépek, különféle médiumok; szöveg, grafika, hang és mozgókép kombinációját állítsák elő. A multimédia, tehát az a számítógépes információszervezési módszer, amelynek lényege, hogy a hagyományos számítógépes adatformák (alfanumerikus, grafikus) a (digitális) hanggal, a fényképpel, a videóval, illetve az animációval együttesen jelenítik meg, egy interaktív számítógépes környezetbe ágyazva az átadni kívánt*

információkat“ (Gyenes, 2014). Olyan művészeti alkotások, vagy alkotási módozatok sorolhatók ebbe a kategóriába, amelyek az említett kritériumoknak megfelelnek. A művészeti oktatásban elsősorban azoknak a programoknak a használata javasolt, ahol a multimediális eszköztár segítségével, egyszerű, könnyen elsajátítható technikai eljárás keretén belül kisfilm, kísérleti jellegű film vagy video készíthető. A kortárs művészetben belül a multimediális eszközök és eljárások széles skáláját használják a művészek. Az utóbbi évek trendjei között kiemelkedő helyet foglalt el az interaktivitást sem nélkülöző 3D mapping, amely multimediális alapokkal rendelkezik.

Movie Maker – Microsoft által támogatott ingyenes videoszerkesztő program. Alkalmas állóképekből slide show, video létrehozására. Egyszerű vágóprogram segítségével videofilmek vágására is alkalmas. A videóhoz zene és szöveg is csatolható, illetve szűrők és egyéb multimediális eszközök segítségével a video anyag esztétikai minőségén is lehet változtatni.

3D mapping – video mapping a fényművészet műfajába sorolható alkotási mód. Olyan vetítési technika, amely szabálytalan tárgyak vagy formák digitális megfestésére, bevetítésére alkalmas. A video mapping másik elterjedt formája az épületvetítés, amely valójában az épületek homlokzatára készített számítógépes 3D animáció, amely az épület jellegzetes építészeti elemeit is felhasználja az animáció során. Az animáció készítéséhez speciális szoftvert használnak, amely optikai illúzió létrehozására alkalmas.

5. Kézműves technikák

A tárgykészítés egyidős az emberiséggel, ugyanúgy, mint a rajz vagy a festészet. Nem lehet meghatározni pontosan, hogy mi készült el hamarabb, a barlangrajz vagy a kőbalta. A szerszámok, használati tárgyak létrehozása és később azok egyidejű díszítése elválaszthatatlan egymástól, mindkettő természetes igényből fakad. Eleinte kézzel készített, egyedi tárgyak létrehozása volt jellemző, amelyek a mindennapi élet szükségleteit szolgálták: kerámiaedények a főzéshez, tároláshoz, bőrből és vászonból készült tárgyak a ruházkodáshoz, a termelés és szállítás eszközei stb. Később céhek, manufaktúrák alakultak ki, ahol nagyobb mennyiségben állították elő a termékeket a megjelenő igények alapján. Ma már gépesített körülmények között zajlik a használati tárgyak tömeggyártása, amelyet természetesen megelőz a tárgytervezés. A tárgytervezés vagy design (dizájn) külön művészeti ágat képvisel, de az ágazaton belül kialakult szabályok természetesen valahol a kézművesség hagyományaiban gyökereznek.

Az Értelmező Kéziszótár (Bárczi, Ország et al., 1962) szerint a kézművesség *„kézi erővel és szerszámokkal, gépek nélkül végzett ipari termelő tevékenység. Szűkebb értelemben, munkamegosztás nélkül, kis műhelyekben végzett ipari termelő tevékenység”*. A kézművesség a kézműves szakmák gyűjtőneve, szorosan kötődik a népi tárgykultúrához, a néphagyomány tárgyi világához. Minden kézműves szakmának meg van a sajátossága, amelyre jellemző az egyedi eszköz és anyaghasználat. Géczi-Laskai Judit (2015, 43. oldal) a következőképpen határozza meg a kézművesség fogalmát: *„Összességében kézművességnek nevezzük az emberi kézzel és kézi szerszámaival végzett, hagyományokra épülő, egyedi eljárással folytatott tevékenységet, ill. az így létrehozott termékeket.”* A tárgykészítés, vagy a kézműves technikák alkalmazása a vizuális nevelés tantárgyain belül több szempontból is fontos. Az alkalmazott technikákon keresztül a tanulók egyrészt olyan manuális készségeket sajátítanak el, amelyek egészében hozzájárulnak a motoros képességek, a kézügyesség fejlesztéséhez. Másrészt a kézműves technikák alkalmazásának a segítségével megismerkednek a tárgykészítés alapelveivel, valamint a népi kultúra hagyományaival. A népi kézművesség, a népi tárgykészítés szabályokhoz kötött, amelyek a hagyományokban gyökereznek. A népi kézművesek sem formailag, sem pedig díszítésben nem térhettek el a hagyományoktól, követniük kellett pl. az adott régióra jellemző motívum- és formavilágot. Ezt a tudást generációk sora adta át egymásnak. Természetesen itt is akadtak kivételek, ahol egy-egy jellegzetes motívum vagy kézjegy alapján be lehet azonosítani az alkotót, de többnyire a

létrehozott „alkotások” névtelenek voltak. Tehát a kézműves technikák és az ahhoz kötődő díszítő (dekorációs) eljárások nem a gondolatok kreatív kifejezésére vagy önkifejezésre irányultak, hanem hagyományokra alapozott, pontos szabályok mentén szerveződött tárgykészítésre. A kézművesség, a kézműves szakmák és a kézműves technikák megismerése, a művészeti órákon vagy szakkörön belül való alkalmazása mindenképpen fontos, és meg van a helye a vizuális oktatáson belül. A pedagógus feladta eldönteni, hogy melyek azok a kézműves technikák, amelyeket alkalmazni tud a vizuális nevelésben. Ebben az esetben is ugyanaz vonatkozik a technikák kiválasztására, mint a képzőművészeti technikák esetében. A következőkben azokat a leggyakoribb kézműves eljárásokat ismertetjük, amelyek a művészeti oktatásban, szakköri tevékenységben gyakran előfordulnak és használhatók.

5.1 Kerámiaművesség, fazekasság

Egyik legrégebbi kézműves eljárás. Alapanyaga az agyag. Ebből a természetben is megtalálható, formálható anyagból készülnek az agyagtárgyak, edények, vagy más jellegű használati tárgyak vagy dísz tárgyak. Az agyagnak többféle keveréke, változata ismert, amely a kereskedelemben kapható. Az agyag megválasztása attól is függ, hogy az elkészülendő tárgynak hol és mi lesz a funkciója. A belső használatra (exteriőr) szánt dísz tárgyak, fazekas termékek, általában fazekas agyagból készülnek, amelyeknek nagyon sok változata ismert. Az étkezéshez kapcsolódó használati edények, dísz tárgyak porcelánból, míg a külső díszítésre (enteriőr) szánt tárgyak, burkolat jellegű faliképek, mozaikok, szobrászati jellegű díszítések stb., samott agyagból készülnek. Az agyagtárgyak elkészítésénél alapvetően háromféle technikai eljárás ismert, a gépi és kézi formálás, valamint az öntés. A *gépi formálás* alatt a fazekaskorong segítségével előállított korongozott tárgyakat értjük, amely segítségével szabályos forgástengelyű tárgyak készíthetők. A *kézi formálásnak* sokféle technikai lehetősége létezik. Az oktatásban leggyakrabban használt technikák a felrakás vagy a lapokból történő építés, összeillesztés. A tárgykészítés harmadik változata, amely főleg a tömegtermelésre jellemző, az *öntés*, amely előre elkészített formákba történik. Az agyagból készített tárgyakat az elkészítés után kiszáritják, majd száradás után kerámiaégető kemencében kiégetik.

A kerámiából készített tárgyak elkészítéséhez szorosan kötődnek a különböző díszítő eljárások. Ezek lehetnek felületdíszítő technikák: karcolás, rajz, dombormű készítése, nyomtatás vagy pecsételés a felületbe stb. A másik díszítő eljárás a festés. A kerámiafestésnek

alapvetően két alaptechnikája létezik, az egyik az engóbos festés, a másik a mázzal történő bevonás. Az engób gyakorlatilag agyagfesték, amely pigmentek segítségével színezhető. A még nyers felületre viszik föl a festéket ecset, szórópisztoly, vagy a masszába történő belemerítés segítségével. Miután megszáradt a földfesték a kerámiával együtt, kiégetik kerámiaégető kemencében. A másik festési eljárás, a mázazás. A mázak speciális festékek, amelyek hő hatására üvegesednek, és lezárják a kerámia pórusait, így az agyagedény nem engedi át a nedvességet. A mázat csak előre kiégetett kerámiára (cserép, terrakotta) lehet felvinni, majd a máz meghatározott paraméterei alapján újból kiégetni kerámiaégető kemencében a megadott hőfokon. A kerámiaégetés igényes és hosszadalmas folyamat 6- tól 12 órát is igénybe vehet.

Különböző égetési technikák léteznek, amelyek segítségével befolyásolható a kerámiát bevonó máz minősége, színe, textúrája, vagy a nyers kerámia felülete, amelyek szintén díszítő funkciót látnak el.

- **gödörégetés** – az egyik legősibb égetési eljárás, amelynek szintén nagyon sokféle variációja létezik. Egy ásott gödörbe belerakják a kerámiatárgyakat, majd megszórják őket különböző fém-oxiddal (színhatás elérése érdekében), majd a tárgyak körül fából kisebb máglyát raknak. A máglyát kívülről beborítják földdel, és csak a rakás végén hagynak meg egy „kéményt”. A máglyát felülről gyújtják meg, és addig nem bontják ki, amíg le nem ég vagy ki nem hűl a rakás. Végeredményként a kerámiatárgyakon színes foltos felület jön létre, amely az alkotásokat egyedivé teszi.

- **fekete kerámia** – ősi, népi égetési eljárás (redukciós égetés), amelyet kinti, épített kemencében érdemes kipróbálni. A fekete kerámia készítése egészen az égetési eljárás befejezéséig megegyezik a hagyományos kerámiaégetés folyamatával. Az égetés befejezése előtt a tüztérbe nedves fát, vagy faleveleket, esetleg olajos rongyot tesznek, majd cserepek és sár segítségével lezárják a tüztér elejét és a kemence tetejét, hogy a levegő ne jusson be az égetőtérbe. Ennek az eljárásnak a segítségével a tüztérben létrejön egy oxigénhiányos környezet (redukció), és az így megtermelődött korom beleég a kerámia felületébe. A kerámia ettől lesz fekete vagy füstös, szürkés színű.

- **raku kerámia** – eredetileg japán teaszertartáshoz kötődő kerámiakészítési eljárás. A raku égetés, valójában mázégetési technika. A már kiégetett és speciális (raku) mázzal bevont kerámiát, egy szintén speciális (erre az eljárásra készített) kemencében égetik ki. Az eljárás lényege, hogy miután a kerámia elkészült, az égetési folyamat közben a kerámiát nem hagyják

kihűlni, hanem fogók segítségével a majdnem 1000 °C fokos tárgyat hirtelen kiveszik a kemencéből, és fűrészporbba teszik, ahol oxigénhiányos környezetben a máz tovább dolgozik. Ezzel az eljárással színátmenetes, fémhatású mázfelület jön létre.

- **kenyérmázazás kerámia (obvara technika)** – az égetési eljárás hasonló, mint a raku esetében. A rakutól az alkalmazott máz összetételében tér el. Lisztből, vízből, cukorból masszát készítenek (kovász), amelyet több napig, erjedésig pihenni hagynak. A masszát az égetés legvégén használják föl. A felfűtött raku kemencéből fogók segítségével kiveszik a kb. 1000 °C fokos tárgyat, majd belemártják a masszába, utána a levegőn hagyják kihűlni. A kerámia felületére ráégett massa barnás színátmeneteket képez. A masszával bevont kerámia ugyanúgy nem engedi át a nedvességet, mint a kereskedelemben használt mázak. Ezt a bevonatot „szegények mázának” is nevezték.

- **sómázazás égetés** – ebben az esetben nem az égetési eljárás van a hangsúly, hanem az alkalmazott máz összetételén. Klasszikus máz helyett szódát (Na_2CO_3), vagy sót (NaCl) használnak. A kemencét megrakják a már egyszer kiégetett, natúr kerámiával (nincs bemázazva), majd hosszú időn keresztül felfűtik 1100 – 1200 °C fokra. A szódából vagy sóból víz segítségével koncentrált oldatot készítenek, és befecskendezik a felfűtött kemencébe. Ezt az eljárást többször is megismétlik. Miután a víz elpárolgott, a kerámiára ráolvadt szóda vagy só üveges bevonatot produkál. Az így kapott termékek színe barnás esetleg szürkés. Mivel az égetés során mérgező gáz keletkezik, ezt az eljárást csak kültéri kemencében, s kizárólag szakemberek végezhetik.

5.2 Szövés

A szövés, hasonlóan, mint a fazekasság, ősi mesterségnek, kézműves tevékenységnek számít. Már ókori görög vázaképeken is találkozunk szövést ábrázoló mesterséggel. A szövés lényege, hogy *„függőleges fonatú láncfonalak (felvetőszálak) közé vízszintes helyzetű fonalakat bújtatnak. A fonal a felvetőszálak között úgy bujkál, hogy egyszer felülről, egyszer alulról kerüli meg azokat. Minden második sorban az előző sorral ellentétesen halad a fonal bújtatása”* (Ihász, 1998, 136. oldal). A szövés elengedhetetlen kelléke a szövőszék, a felvetőfonal (kender), szövő fonal (általában festett gyapjú, kender vagy len fonal), és a szövés egyéb kellékei. A szövőszékek helyett a kismesterségek oktatásában, szakköri tevékenységekben szövőkeretet használnak, ennek előállítását konkrét minta alapján viszonylag egyszerű. A szövés alapanyaga is sokféle lehet: rongy (ezekből készül a

rongypokróc), hulladéktextília, de az oktatásban felhasználható alternatív alapanyag is, mint például a papír, műanyag, gabona vagy növényi szálak, növényi rostok.

5.3 Tűzzománc

A tűzzománc iparművészeti technika, amelyet ékszerek készítésére már az ókori Egyiptomban is használtak. Virágkorát a VIII. századtól a XII. századig élte Bizáncban. Ez az iparművészeti ág szorosan kötődik a fémművességhez és az üvegművészetéhez. A zománc technika lényege, hogy fém alapra (lehet vas, réz, vagy nemesfém-ből készült lap) porrá tört és fém-oxidokkal színezett kristályüveget (zománc) visznek föl, majd kisméretű, ún. „fusing” kemencében 850 – 1000 °C között a zománcot megolvasztják, s ráégetik az alaplagra. Maga a tűzzománc-technika, a tárgy tervezését követően, három munkafázisra osztható fel. Először ki kell választani a zománc technikát, ami alkalmazásra kerül (süllyesztett zománc, rekeszzománc, sodronyzománc stb.), majd elkészíteni az alapot, utána az alap zsírtalanítása következik. A második fázisban történik a zománc felvitele az alaplagra. A zománc por alakban megvásárolható, ezt felhordás előtt vízzel kell összekeverni (hasonló az állaga, mint a kerámiamáz esetében), majd ecsettel viszik föl a felületre. A felhordás másik változata, amikor a por alakú zománcport rászitálják az alaplagra (ebben az esetben előre elkészített sablonokat is szoktak használni). A harmadik munkafázis a zománc ráégetése a fémlapra. A zománc technikát az ékszerkészítésben használják a leggyakrabban, ahol az alap általában sárgaréz.

5.4 Nemezelés

A nemezelés az egyik legősibb textilkészítési eljárás, amelynek az alapja a gyapjú, de gyakran készítenek más állati eredetű szőrméből is. A nemezkészítés technikája viszonylag egyszerű, de fizikai erő szükségeltetik hozzá: gyapjúsálakat dörzsölnek össze szappan és meleg víz segítségével. A préselés vagy dörzsölés kézzel történik, egészen addig, amíg a nemezlap össze nem áll egységes „szövedt”. Langyos vízben átmoszák, kicsorgatják, lerakják egy gyékényre vagy vászonra, és fa henger segítségével tömörítik az anyagot. Az így készült nemez lapot lehet vágni, szabni. Sablon segítségével konkrét tárgyakat lehet formára nemezelni (nemez sapka, tarisznya, tarsoly stb.). Mintás vagy színes nemezlap elkészítésénél külön befestett gyapjút használnak, amit a kívánt minta alapján beledörzsölnek az alapba. A színezés történhet festékboltban kapható ipari színezőanyagok segítségével, vagy növényi

eredetű színezőanyagokkal. Óvodáskorú gyerekekkel is készíthetők egyszerű tárgyak, mint a nemezlabda és a karkötő. Az iparban a nemezlapokat gépek segítségével állítják elő, ezek a préselt lapok a kereskedelemben kapható filcek.

5.5 Drótművesség

A szlovák kézművesség egyik jellemző területe. A XIX. században terjedt el a drótozással foglalkozó vándoriparos mesterség. Elsősorban törött agyagból, porcelánból vagy üvegből készült edényeket foldoztak meg drót segítségével, de más háztartási- vagy munkaeszközök javítását is elvégezték. Az ép cserépedényeket is befönték dróttal, így megnövelték az edény élettartamát. Ebből a mesterségből alakult ki a drótművesség, amelynek az alapanyaga a hajlítható drót. Különböző vastagságú és keménységű acéldrótot használtak, melyekből hajlítás útján hoztak létre különböző formákat. A drótból eszközöket, használati tárgyakat készítettek (vasaló alátét, madárkalitka, ketrec, falra akasztható tartók, fogasok, kosarak stb.), melyeket gyakran elláttak díszítéssel (drót ornamentika). A drótot a mai kézművesek leggyakrabban ékszerek készítésére használják. A kereskedelemben ma már az igényektől függően különböző típusú, keménységű és színű drót kapható. Az oktatásban gyakran használnak eltérő keménységű, sínes műanyag szálakat is a különböző „drót” alakzatok, formák létrehozásánál. A műanyag drótok használata főleg a fiatalabb korosztály számára javasolt.

5.6 Papíröntés

Kínából elterjedt kézműves technika, papírgyártási eljárás. Kézzel készített, merített papírt ma is készítenek, amely főleg esztétikailag és minőségében tér el az iparilag készített papírtól. A papír alapját a cellulóz képezi, mely karton formájában is kapható. A cellulózt felaprítják, víz hozzáadásával és gépek segítségével pépesítik. A pépbe adalékanyagként keményítőt és víztaszítót tesznek. A merítés fakeretre erősített sűrű szövésű fémháló segítségével történik. Miután a fölösleges víz lecsöpögött, a leszűrt papírt filcre borítják. A filcek közé tett papírt kézi prés segítségével lepréselik, majd hagyják megszáradni. Az oktatásban erre a célra újrahaznosított papírt használnak. A munkafolyamat ugyanaz, mint a kézzel merített papír leírása esetében. A pépesítést turmixgép vagy botmixer segítségével is el lehet végezni. A pépet természetes színezőkkel és művészellátóban kapható festékek segítségével is lehet színeztetni. A papírpépből dombormű vagy szobor is készíthető, amennyiben a masszát egy előre

elkészített gipszformába öntik bele. A pépet a formába érdemes belenyomkodni, kicsorgatni a fölösleges vizet, majd hagyni megszáradni. Az így elkészített dombormű vagy szobor utólag is festhető, patinálható.

5.7 Egyéb kézműves technikák

Ebben a fejezetben megpróbáljuk a teljesség igénye nélkül felsorolni azokat az egyéb kismesterségeket, kézműves foglalkozásokat, technikai eljárásokat, amelyek egy része ismert a nagyközönség, pedagógus társadalom és a szülők körében, illetve szakköri foglalkozásokon, vagy rajzórakon a gyerekek már találkozhattak velük. Tehát a kézműves technikák megközelítési szempontja elsősorban az oktatásban való alkalmazhatóságuk. Egy-két kivétellel nem túl eszköz- és anyagigényesek. Ezek a tevékenységek iskolai körülmények között is megvalósíthatók.

- **gyékény, szalma- és csuhéfonás:** különböző tárgyak, díszítőelemek, játékok (csuhébaba) készíthetők. Technikai eljárás – fonás, kötözés, ragasztás.
- **kosárfonás:** egyedi fonási technika, alapanyaga a fűzfavessző
- **tojásírás:** hímes tojás készítése és díszítése, faggyú, íróka és természetes színezék segítségével
- **gyöngyfűzés:** ékszerkészítési és díszítőtechnika. A lényege a gyöngyök cénára vagy damilra történő felfűzése, és ezekből kompozíció kialakítása.
- **foltvarrás (foltmozaik vagy patchwork):** textiltechnika, lényege a régi textilanyagok újrahasznosítása. Két alaptechnikája van: a „*Quilt – több réteg anyag összeöltésével jön létre egy steppelt textil. Patchwork – különböző színű és mintájú, de azonos formájú anyagdarabkák (foltok) összevarrása*” (Géczi-Laskai, 2015).
- **csipkekészítés, csipkeverés:** finom fonalból készül, jellegzetessége az áttört mintázat, amelyet a készítés ideje alatt hoznak létre, s nem utólag teszik rá a textíliára.
- **hímzés:** díszítő eljárás, ahol tű és színes fonal vagy cérna segítségével mintákat öltenek egy kész textilfeületre

Valamint: **bórdíszműves, mézeskalács-készítő, kékfestő, fafaragó, szappankészítő, gyertyaöntő stb.** mesterségek, és azok technikai eljárásai is ide tartoznak.

A kézművesség termékei és alkotói módszerei a 70-es évektől fogva jelen vannak a köztudatban. Magyarországon és később Szlovákiában is a táncházmozgalmaknak köszönhetően váltak népszerűvé és ismertté a népi kézműves kismesterségek. Később az oktatás területén is megjelentek az ilyen jellegű szakképzések, tanfolyamok, s iskolai szakkörök keretében jelenleg is oktatnak különféle mesterségeket. Szimpóziumok, vásárok, kulturális rendezvények épülnek a kihalóban lévő népi kismesterségek népszerűsítése köré. A népművészet, néprajz, a népi folklór pedig kiapadhatatlan ihletforrásként szolgál a kortárs művészetek számára is. Kortárs képzőművészek is gyakran emelik be műveik elkészítése során alkotói folyamataikba a különböző kézműves eljárásokat, vagy a népi motívumkincseket. A textiliparon belül a ruhatervezésben egyre több olyan ruhakollekciót látni, amelyre hatással van a magyar vagy a szlovák népművészet. A kortárs képzőművészek és szobrászok körében közkedvelt a drót, az agyag vagy a textil használata. Vannak művészek, akik a papíröntés folyamán különböző tárgyakat, növényeket applikálnak a papír rostjai közé, vagy hulladék felhasználásával készítenek szőtteket. Bár elmondható, hogy a képzőművészeti és a kézműves technikák jól elkülöníthetőek egymástól, a kortárs művészetben látunk olyan alkotói utakat, amelyek egyedi, kreatív módon használják fel a kettőt. Véleményünk szerint ezek a kreatív, egyedi megoldások inspiratív forrásként szolgálhatnak a vizuális nevelésben.

Szómagyarázat

alkotói módszer – az a mód, amellyel a művész létrehozza az alkotást. Ez magába foglalja a technikai eszközök, nyersanyagok és alkotói hozzáállás egészét. (szerző)

attitűd – olyan mentális (kognitív) reprezentáció, mely összegzi egy tárggyal kapcsolatos értékítéleteinket, ezáltal irányítja viselkedésünket.

drótornamentika – drótból készült díszítés. Különböző minták készítése hajlított drótból, amely a tárgy szerves részét képezi.

engób – agyagból készült kerámiafesték. Alapvetően fehér színű, mivel több kaolint tartalmaz, mint a hagyományos agyagok. Ez a massa pigmentek segítségével színezhető. Az engóbot a teljes száradás előtt viszik föl az agyagtárgyra.

íróka – finom vonalak megrajzolására alkalmas eszköz. Rendelkezik egy kisebb tartállyal, ami a festéket tartalmazza. A tojásfestésnél, illetve a kerámiadíszítésnél egyaránt használják.

jártasság – új feladatok, problémák megoldása az ismeretek alkotó felhasználása útján.

képesség – a pszichikum aktuális felkészültségi szintje, az egyén sajátosságainak (ismertek, jártasságok, készségek) összessége, melyek az adottságokra épülve biztosítják a jó eredmények elérését

készség – a tudatos tevékenység automatizált komponense, amely a tevékenység többszöri ismétlése, gyakorlása során fejlődik ki.

kommunikációs csatorna – az a közeg, amin keresztül eljut az üzenet az adótól a vevőig

kompetencia – (alkalmasság) a személyiségnek érzelmekkel, motivációs elemekkel átszőtt képességalapú tulajdonsága, amely döntő szerepet játszik az önkontrollfunkciók és az autonóm magatartás kialakulásában. Működő képességek csoportja.

matrica – dúc, negatív formájú nyomóminta

multimodális – teljes körű

multimodális műveltség – széles körű műveltségterület, amibe minden fontos képesség beletartozik

patchwork – díszítő foltvarrás

patina – tárgyak régies hatását keltő elszíneződés. A nem nemes anyagból készült szobrokat (például gipsz szobor) lehet festékek segítségével „patinálni”, hogy régiesebbnek vagy nemesebb anyagnak tűnjön.

pigment – színtest. A festékek színét adó szilárd alkotórész.

pitt kréta – a préselt barna rajzszen elnevezése.

raku – japán mázégetési technika.

redukciós égetés – az égetőtérből valamilyen módon kivonják az oxigént, így korom termelődik, ami füstössé, feketévé teszi a kerámiát.

rekeszzománc - tűzzománc technika. A fém alapon elkülönítik a motívum részeit ún. rekeszekkel. A kialakított rekeszeket töltik föl zománcporral.

sodronyománc - tűzzománc technika. A fém alapba belevésik a kívánt mintát, és a mélyedést feltöltik zománcporral.

street art – utcai művészet. Olyan művészeti alkotási módok összefoglaló elnevezése, amelynek a közvetlen megnyilvánulási tere az utca, közösségi tér. (szerző)

süllyesztett zománc – tűzzománc technika. Hasonlóan működik, mint a rekeszzománc esetében, csak itt nem rézlapokat használnak a rekeszekhez, hanem sodrott rézszalakat.

terrakotta – szó szerinti jelentése „égetett föld” - a kiégetett kerámia megnevezése.

térábrázolás – a térábrázolás különböző ábrázolási eljárások segítségével történik a síkban, célja illúziókeltés.

térben ábrázolás – a térben ábrázolás alatt olyan ábrázolási eljárásokat értünk, ahol az alkotásoknak valós térbelisége van, körbejárható.

vizuális abc – a vizuális közlőnyelv alapelemei. (szerző)

vizuális analfabetizmus – a vizuális írástudás ellentéte. (szerző)

vizuális írástudás – képi információk értelmezésének és létrehozásának képessége. (szerző)

vizuális kommunikáció – a látás útján történő önértelmezés, kapcsolatteremtés másokkal és a világgal, a látható jelenségek tág körének értelmezése. (Kárpáti, 2018)

vizuális közlőnyelv – a vizuális kommunikáció csatornája. (szerző)

vizuális műveltség – egy tanulással elsajátítható kompetenciacsoport, mely képi üzenetek értelmezését és alkotását teszi lehetővé. (Brill, Kim, Branch, 2001)

vizuális kompetencia – olyan vizuális képességek csoportja, amellyel az egyén rendelkezik, és tudja is azokat használni a mindennapokban.

Szakirodalmi jegyzék

ANONIM, 2014, *Médiaelmélet*. [online] Szeged: Juhász Gyula Pedagógusképző Kar.[id. 2019-6-10] Elérhető: http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/MediaelméletV2/vi22_hagyomnyos_kontra_j_mdi_a.html

BÁNYÁSZ, J., 2008. *Vizuális megjelenítés: montázs, kollázs, különböző technikák*, [online] Budapest: Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet. [id. 2018-12-7] TÁMOP 2.2.1 08/1-2008-0002. Elérhető: <https://docplayer.hu/802958-Munkaanyag-banyasz-judit-vizualis-megjelenites-montazs-kollazs-kulonbozo-technikak-a-kovetelmenymodul-megnevezese-divat-es-stilustervezes.html>

BANAŠ, J. et al., 1989. *Didaktika výtvarnej výchovy*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. ISBN 80-08-00013-9.

BÁRCZI, G., ORSZÁGH, L., et al., 1962. *A magyar nyelv értelmező szótára*. [online] Budapest: Akadémiai Kiadó. [id. 2020-03-19] Elérhető: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/k-33922/kezmuvesseg-3598C/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0xFWF9MZXhpa29ub2tfMUJFOEliX0sICJxdWVyeSI6ICJrXHUwMGU5em1cdTAxNzF2ZXNzXHUwMGU5ZyJ9>

BARTKO, O., MARČEKOVÁ, I., POVAŽANOVÁ, A., és VOJČÍKOVÁ, A., 2008. *Výtvarná výchova s metodikou I. diel pre stredné pedagogické školy, pedagogické a sociálne akadémie, pedagogické a kultúrne akadémie*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. ISBN 978 80 10 01566 5

BRILL, J. M., KIM, D., BRANCH, R. M. (2007): *Visual Literacy Defined: The Results of a Delphi Study*. [online] *Define Visual Literacy Journal of Visual Literacy*, 27, 1, 47–60. [id. 2019-6-11]. Elérhető: <https://www.aperture.org/wp-content/uploads/2013/05/vis-lit-data.pdf>

ČAPEK, R., 2015. *Moderní didaktika*. Praha: Grada Publishing, a.s. ISBN 978 80 247 3450 7.

FECSÓ, Sz., SUCHOŽA, J., 2014. *Formy inštalácie vo výtvarnej výchove*. [online]. Bratislava: MPC [id. 2019-6-20]. ISBN 978 80 565 0188 7. Elérhető: https://mpc-edu.sk/sites/default/files/publikacie/j_suchoza_s_fesco_formy_instalacie_vo_vytvarnej_vychove.pdf

FECSÓ, Sz., HOMZOVÁ, J., 2014. *Základy hrnčiarstva a keramickej tvorby*. [online]. Bratislava: MPC [id. 2018-12-10]. ISBN 978 80 8052 882 9. Elérhető: https://mpc-edu.sk/sites/default/files/publikacie/j_homzova_s_fesco_zaklady_hrnčiarstva_a_keramickej_tvorby.pdf

FÖLDY, E., 2008. *Mintázás és formaalakítás. A plasztika technikai, műfajai.* [online] Budapest: Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet. [id. 2018-12-11] TÁMOP 2.2.1 08/1-2008-0002. Elérhető: <https://docplayer.hu/4452064-Munkaanyag-foldy-erika-mintazas-es-formaalakitas-a-plasztika-technikai-mufajai-a-kovetelmenymodul-megnevezese.html>

GALLUSZ, Gy., 2008, *A nyomtatás technológiai folyamata. A nyomtatás, a képsokszorosítás változatos lehetőségei, a magas-, mély- és síknyomás technikai elve.* [online] Budapest: Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet. [id. 2020-03-07] TÁMOP 2.2.1 08/1-2008-0002. Elérhető: <http://www.grafikanagy.hu/koskaroly/13b/A%20NYOMTAT%C3%81S%20TECHNOL%C3%93GIAI%20FOLYAMATA.pdf>

GÉCZI-LASKAI, J., 2015. *Kézművesség – a technika, gyakorlat és életvitel tantárgy kiegészítő jegyzete.* [online]. Budapest: ELTE [id. 2018-12-12]. ISBN 978 963 284 607 1 Elérhető: https://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/3902/geczi_laskai_kezmuvesseg.pdf?sequence=1

GERO, Š., HUSÁR, J., és SOKOLOVÁ, K., 1997. *Úvod do teórie výtvarnej kultúry.* Banská Bystrica: PdF. ISBN 80-8055-075-1

GERENCSÉR, P., 2008. *Új, média, művészet.* Szeged: Universitas Kiadó. ISBN 978 963 877 457 6

GYENES, Zs., 2014. Fogalom-magyarzatok a vizuális kommunikáció tanításához. [online]. Budapest: OFI [id. 2019-9-6] Elérhető: http://gyenes62.hu/publ_kiallit_gyenes.pdf

HACUROVÁ, M, BOČKAY, A., HACUROVÁ, T., ONDÁŠOVÁ, M., ŠTOFKO, M., és VRTOCHOVÁ, M., 2009. *Využitie informačných technológií v predmete výtvarná výchova pre základné školy.* Košice: ELFA s.r.o. ISBN 978 80 8086 160 5

HARRISON, H., 2014. *A rajzolás technikáinak enciklopédiája.* Budapest: Gabo Kiadó. ISBN 978 963 406 042 0

HEGYI, L., 1989. *Utak az avantgárdból.* Pécs: Jelenkor Kiadó. ISBN 963 02 660 24

HOETZLEIN, K. R., 2010. *Imagination in Media Arts - Technological Constraints and Creative Freedom.* Santa Barbara: University of California, , ISBN 1124445951

HOETZLEIN, K. R., 2011. What in a new media art, [online] Santa Barbara: University of California. [id. 2019-6-13] Elérhető: <http://www.rchoetzlein.com/theory/2009/what-is-new-media-art/>

HOBBS, R., 2006. *Multiple Visions of Multimedia. Literacy. Emerging Areas of Synthesis*. [online]. Philadelphia: Temple University. [id. 2019-6-19]. Elérhető: https://mediaeducationlab.com/sites/default/files/Hobbs%2520final%2520PDF%2520Literacy%2520and%2520Technology%2520Vol%25202_0.pdf

IHÁSZ, Zs., 1998. *Művészeti technikák könyve*. Budapest: Helikon Kiadó. ISBN 963 208 5140

KÁRPÁTI, A., SIMON, T., 2018. *Vizuális kommunikáció a tudomány közvetítésében*. [online] Jel-Kép, Kommunikáció, közvélemény, média 2018/4. szám. [id. 2019-3-21]. Elérhető: https://www.researchgate.net/publication/332509006_Vizualis_kommunikacio_a_tudomanyko_zvetitesben

KÁRPÁTI, A., 1995. *Vizuális képességek fejlődése*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. ISBN 963 186 824 9

KEPES, Ggy., 1979. *A látás nyelve*. Budapest: Gondolat Kiadó. ISBN 963 280 640 9

KOLÁŘ, J., 1999. *Slovník metod*. Praha: Gallery. ISBN 80 86010 17 1

MANOVICH, L., 2001. *The language of new media*. [online] Massachusetts: Institute of Technology. [id. 2019-6-19]. ISBN 0 262 13374 1 Elérhető: https://dss-edit.com/plu/Manovich-Lev_The_Language_of_the_New_Media.pdf

MACKO, A., 1976. *Výtvarné techniky II*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo

PÁZMÁNY, Á., PERMAY, É., 1999. *Látás és ábrázolás*, Budapest: Nemzeti tankönyvkiadó, ISBN 963 19 1800 9

PONDELÍKOVÁ, R., 2015. *Výtvarné techniky na rozvoj tvorivosti* [online]. Bratislava: MPC [id. 2019-1-24]. ISBN 978 80 565 1358 3. Elérhető: https://mpc-edu.sk/sites/default/files/publikacie/r_pondelikova_vytvarne_techiky_na_rozvoj_tvorivosti.pdf

PONDELÍKOVÁ, R., 2013. *Využitie grafických programov pri riešení výtvarných problémov na hodinách výtvarnej výchovy* [online]. Bratislava: MPC [id. 2019-1-25]. ISBN 978 80 8052 521 7. Elérhető: https://mpc-edu.sk/sites/default/files/publikacie/pondelikova_gp_vv_web.pdf

RADA, P., 2007. *Výtvarné techniky – Keramika*. Praha: Aventinum s.r.o. ISBN 978 80 86858 45 6

ROESELOVÁ, V., 2003. *Didaktika výtvarné výchovy. V. díl*. Praha: Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta, ISBN 978 80 7290 129 1

- SCOTT, M., 2011. *Olajfestés*. Budapest: Gabo Könyvkiadó. ISBN 978 963 689 455 9
- SEBŐK, Zoltán, 1996. *Az új művészet fogalomtára*. Budapest: Orpheusz Kiadó, ISBN 963 7971 90 4
- SODDU, C., 2013. *Generative art*. [online]. Domus Argenia. [id. 2019-8-30]. Elérhető: http://www.artscience-ebookshop.com/c.soddu_GA1998-2013.pdf
- ŠUPŠÁKOVÁ, B., 2004. *Vizuálna kultúra a umenie v škole*. Svätý Júr: DIGIT s.r.o. ISBN 978 809 684 411 1
- ŠUPŠÁKOVÁ, B., 2010. *Vizuálna kultúra – umenie – vzdelávanie*. Bratislava: Dolis s.r.o. ISBN 978 80 970419 0 8
- ŠUPŠÁKOVÁ, B., 2015. *Vizuálna gramotnosť*. Brno: Tribun EU s.r.o. ISBN 978 802 630 9345
- ŠTOFKO, M., 2007. *Od abstrakcie po živé umenie (Slovník pojmov moderného a postmoderného umenia)*. Bratislava: Slovart. ISBN 978 80 8085 108 8
- SZAKADÁT, I., 2010. *Új média, hálózati kommunikáció*. [online] In: Médiaelmélet. [id. 2019-8-29]. Elérhető: http://mokk.bme.hu/archive/szocjegyzet_newmedia
- SZALONTAI, Gy., 1993. *A vizuális közlőnyelv ábécéje*. [online] Iskolakultúra Évf. 3 szám 3-4 [id. 2020-1-17] Elérhető: <http://www.iskolakultura.hu/index.php/iskolakultura/article/view/28886>
- TRIBE, M., REENA, J., 2007. *Újmedia-művészet*. Budapest: Vince Kiadó/Taschen. ISBN 9 783 822 84826 5
- TUREK, I., 2008. *Didaktika*. Bratislava: Iura Edition. ISBN 978 80 8087 198 9.
- VAN LEUVEN, K., 2019. *Művészeti alapt technikák: Vízfestés*. Budapest: Gabo Kiadó. ISBN 9 789 6340 6836 5
- VIRGIS, 2012. *Fogalomtár*. [online] Virgis szoftver fejlesztő cég honlapja. [id. 2019-07-03]. Elérhető: <http://virgis.eu/hu/fogalomtar/rasztergrafika>
- WAGNER, E., 2018. *A közös európai vizuális műveltség referenciakeret szerkezete, tartalma és jelentősége más művészetpedagógiai területek számára*. In: Magyar Tudomány 2018/06.

[online] Budapest: Akadémiai Kiadó Zrt. [id. 2019-2-14]. Elérhető:
https://mersz.hu/dokumentum/matud_220

WARD, Ch.,2020. *Művészeti alaptermékák – Kalandozás a rajz és illusztrálás világában.*
Budapest: Gabo Kiadó, ISBN 9789634068716